

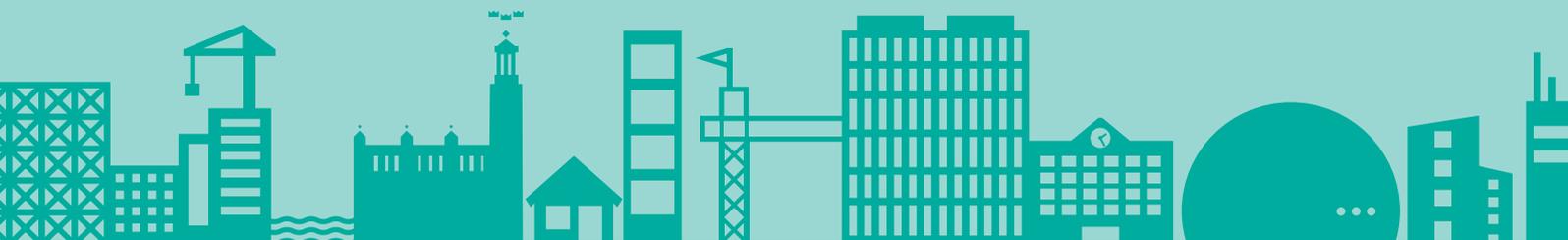

Stockholms
stad

Civilsamhälle, social sammanhållning och tillit

Underlagsrapport

Beställare: Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm
Författare: Susanne Wallman Lundåsen & Lars Trägårdh
Ersta Sköndal högskola

Hållbarhetskommisionens förord till underlagsrapporten

Stockholms stad har inrättat Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm med uppdraget att analysera skillnader i livsvillkor i kommunen och föreslå åtgärder för att minska skillnader och främja en socialt hållbar utveckling i Stockholm.

Kommissionens arbete bedrivs av förvaltningsorganisationen inom fyra utpekade utvecklingsområden och ska enligt direktiv vila på vetenskaplig grund och genomföras i samverkan med fristående forskare. De forskare som kopplas till kommissionens arbete ska ta fram vetenskapliga underlag med förslag till åtgärder inom avgränsade fördjupningsområden som bidrar till att stärka den sociala hållbarheten i kommunen. Denna rapport är ett sådant underlag.

Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm ska beakta forskarnas underlag i framtagandet av delrapporter med egna rekommendationer och åtgärder inom det aktuella fördjupningsområdet. Dessa fördjupningar utarbetas med regelbundenhet fram till slutet av 2017, samtidigt som konkreta åtgärder kan implementeras.

Paul Alarcón
Hållbarhetschef
Stockholms stad

Civilsamhälle, social sammanhållning och tillit:
Rapport till Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm

Susanne Wallman Lundåsen & Lars Trägårdh
susanne.wallman-lundasen@miun.se
lars.tragardh@esh.se

Ersta Sköndal högskola
Box 11189
10061 Stockholm

Innehåll

1	Inledning: socialt kapital som medborgerligt engagemang och social tillit.....	2
1.1	Disposition.....	3
2	Det civila samhället: begrepp och definitioner	4
2.1	Civilsamhället och dess förutsättningar.....	6
2.2	Civilsamhället, historik och förändring	8
2.3	Stabilt eller vittrande civilsamhälle?	9
3	Civilsamhället och fungerande demokratier	11
3.1	Är civilsamhället alltid ”gott”?	11
3.2	Offentliga institutioner och socialt kapital	12
3.3	Leder engagemang i civilsamhället till mer politisk ojämlikhet?.....	12
3.4	Motstånd och proteströrelser inom civilsamhället.....	13
4	Civilsamhället och ideellt arbete i storstäder	15
4.1.	Civilsamhället i förorter till storstäder och föreningar på etnisk grund.....	17
4.2.	Betydelsen av kontakt för skapandet av olika former av tillit.....	19
4.3.	Samverkan på det lokala planet mellan det offentliga och civilsamhället	21
5.	Policys och åtgärder	23
5.1.	Arbetet	24
5.2.	Nätverk	25
5.3.	Mötesplatser.....	27
5.4.	Kunskap	29
6.	Referenser	30

1 Inledning: socialt kapital som medborgerligt engagemang och social tillit

Mot bakgrund av en växande polarisering av det svenska samhället har frågan om social hållbarhet och social sammanhållning kommit att bli central. Ökad socioekonomisk ojämlikhet, seglivad arbetslöshet, invandrarrealiterad mångfald och segregering, fenomen som på många sätt hänger ihop, utgör idag utmaningar som inte minst på lokal nivå – i städer och kommuner – har blivit föremål för såväl forskning som utredningar som syftar till ny lagstiftning och policy. Stockholms stads egna undersökningar pekar också på att det finns tydliga skillnader i social utsatthet, tillit och trygghet mellan olika bostadsområden inom Stockholm. Rapporten *Skillnadernas Stockholm* (2015) har också visat att det politiska deltagandet varierar mellan olika bostadsområden och att skillnaderna ökar sett över tid.

I denna text ligger fokus på det *sociala kapitalet* och den roll som det civila samhället kan spela för att stärka stadens utveckling. Syftet med rapporten är att dels ge en översikt av forskningen om civilsamhälle med fokus på dess roll för social sammanhållning, och dels att bidra med konkreta förslag på åtgärder. Inom forskningen om socialt kapital riktas intresset ofta till två centrala dimensioner som på olika sätt försöker fånga och mäta socialt kapital i empiriska undersökningar: social tillit och medborgerligt engagemang. Med det senare avses vanligen formellt medlemskap i de olika föreningar och organisationer som utgör det organiserade civilsamhället men även mer informella former av engagemang kan räknas dit. Det förra – den sociala tilliten – utgörs av svaret på frågan om det går att lita på människor i största allmänhet eller inte.

Det är viktigt att betona att socialt kapital är en resurs på både individ och samhällsnivå. Vanligtvis studerar man framför allt effekterna på samhällsnivå. Högt socialt kapital kopplas till önskvärda samhällseliga egenskaper som social sammanhållning, integration och social kontroll. Men lika viktigt är att förstå att socialt kapital också är en resurs på individnivå. På samma sätt som vanligt kapital – pengar på fickan – eller kulturellt kapital – uppfostran, bildning, utbildning – utgör avgörande resurser för individer så är socialt kapital i form av tillit, förtroende och produktiva sociala nätverk, såväl informella som organiserade, en betydande resurs för individer, inte minst vad gäller förmågan att finna arbete, göra karriär, möjlighet till social rörlighet och uppleva frihet.

Idag kan vi förnimma såväl styrkor som svagheter avseende det sociala kapitalet i Sverige. Å ena sidan ser vi att medborgerligt engagemang i Sverige – i nationellt genomsnitt – är utbrett och stabilt. Detta gäller även tillit; Sverige framstår i jämförelse med de flesta andra länder som ett högtillitssamhälle. Detta gäller både den generella, eller med ett annat ord *horisontella* tilliten människor emellan, som den *vertikala* tilliten, det vill säga förtroendet för gemensamma institutioner, inklusive företag, föreningar, organisationer, myndigheter och andra offentliga organ.

Å andra sidan kan vi också identifiera en betydande variation både vad gäller olika dimensioner av tillit och engagemang. Denna variation är kopplad till skillnader i inkomst, utbildning och ställning på arbetsmarknaden och till faktorer i området där man bor som graden av ekonomisk ojämlikhet och etnisk mångfald. Även om en mycket stor del (omkring 50%) av den vuxna svenska befolkningen utför olika typer av frivilliga insatser för civilsamhällets organisationer finns en minoritet (cirka 20%) som inte är engagerade vare sig i civilsamhällets organisationer eller i andra informella nätverk (von Essen, Jegermalm & Svedberg 2015). Liknande gäller även tillit till människor i allmänhet, där en ungefär lika stor minoritet saknar generell tillit och även till viss del ger uttryck för att inte vara del av det svenska samhället. Detta utanförskap kommer även till uttryck i segregering med avseende på boende och skola, en segregering som speciellt drabbar invandrare som samtidigt intar en

speciellt svag ställning på den tuffa svenska arbetsmarknaden, med dess höga trösklar och tendenser till olika former av diskriminering.

Denna lokala variation är tydlig inte minst i Stockholm där såväl tillit till andra människor i bostadsområdet, som förtroendet för stadsdelsförvaltningen och den lokala polisen varierar betydligt mellan områden med högutbildade höginkomsttagare och statsdelar med många lågutbildade och med stor andel invandrare. Liknande variation gäller upplevd trygghet/otrygghet.

Det finns indikationer på att Sverige, och särskilt storstäderna som har högre grad av mångfald, segregering och inkomstjämlighet, kan stå inför sjunkande nivåer av tillit. Det gäller då i synnerhet unga människor och tilliten gentemot människor med annan religion och etnicitet (World Values Survey). Vidare framgår det av *Tillitsbarometern* att inom Sverige präglas kommuner med lägre lokalsamhälletillit av inflyttning (Trägårdh m.fl. 2013). Eftersom en allt större andel av Sveriges befolkning lever i storstäder är utvecklingen i storstadsområdena sannolikt av betydelse även för landet som helhet.

1.1 Disposition

Rapporten disponeras på följande sätt. Först en genomgång av civilsamhället som begrepp, sedan en beskrivning av förutsättningar för civilsamhället, följt av en kortfattad historik av det svenska civilsamhället och därefter en diskussion om civilsamhällets stabilitet eller bräcklighet. Det andra avsnittet i forskningsgenomgången berör mer specifikt civilsamhällets betydelse i demokratin och problematiserar civilsamhällets betydelse utifrån aspekter som rör verksamheterna i civilsamhället, till exempel i vilken mån de alltid främjar demokratin, och proteströrelsers ställning inom det svenska civilsamhället. Det tredje avsnittet fokuserar på civilsamhällets förutsättningar i storstäder som Stockholm och behandlar bland annat förorter, betydelsen av kontakter för lokalsamhälletillit och aspekter som rör samarbetet mellan det offentliga och civilsamhället. Det fjärde och avslutande avsnittet berör strategier och åtgärdsförslag.

2 Det civila samhället: begrepp och definitioner

Kårt barn har många namn sägs det och ordet *civilsamhälle* förknippas det ofta med en ganska brokig blandning av tämligen disparata företeelser, beroende på såväl personliga erfarenheter och perspektiv som på ens teoretiska utgångspunkter. Ord och företeelser som folkrörelser, intresseorganisationer, ideella föreningar, folkbildning, politiska partier, fackföreningar, stiftelser, nya sociala rörelser och mycket mer kan inrymmas i begreppet civilsamhälle. Om vi försöker tematisera denna mångfald av fenomen spretar det ganska rejält. Somliga kopplar begreppet till filantropi och välgörenhet. För andra ligger fokus mer på sociala rörelser med demokrati, miljö, mänskliga rättigheter, barns och kvinnors rättigheter och andra politiska mål. För åter andra avses mer eller mindre utopiska modeller för att organisera ekonomisk produktion och social omsorg som inte bygger på vinstprincipen, med non-profit, Kooperation och social ekonomi som honnörsord.

Till detta kan vi lägga grupper vars syfte framför allt har med livsstil och värderingar att göra, som till exempel frikyrkliga religiösa samfund och etniskt baserade kommittära gemenskaper som har kämpat både historiskt och i samtiden för att bevaka möjligheten för mångfald och pluralism. Ytterligare går det att lyfta fram alla de former av mer eller mindre organiserad sällskaplighet som inte är direkt instrumentella i social, politisk eller ekonomisk bemärkelse utan som mer anspråklöst syftar till att tillfredsställa medlemmarnas behov av att ha roligt, att leka, att slappna av, att helt enkelt ”vara tillsammans”. Detta gäller till exempel alla de cirklar och föreningar vars huvudsyfte är lek, idrott, kultur och nöje (även om till exempel idrotten också kan ha mer högrävande mål, speciellt i den mån som ungdoms- och idrottrörelserna är nära lierade med den statliga social-, ungdoms- och integrationspolitiken).

I forskarvärlden har civilsamhälle-begreppet också varit omtvistat, inte minst hur civilsamhället ska förstås i relation till stat och marknad. Men detta är inte platsen för att fördjupa sig i dessa akademiska debatter, utan låt oss istället nöja oss med den närmst deskriptiva definitionen av civilsamhället som blivit den etablerade i såväl svensk forskning som i det offentliga samtalet: den sfär i samhället som inte ingår i vare sig offentlig sektor eller i den vinstdrivande företagsvärlden utan som kännetecknas av frivillighet och engagemang som inte bottnar i vinstintresse utan snarare i solidaritet och gemenskap.

I praktiken har forskningen som rör det som kan inrymmas inom begreppet civilsamhälle kommit att utvecklas i olika genrer. I Sverige finns det inte minst en rik tradition av forskning som rör den typ av organisationer som betecknas som folkrörelser, ett begrepp som blivit centralt för att förstå det svenska samhället och dess politiska kultur. Med begreppet menas oftast de rörelser som växte fram under 1800-talet – i synnerhet frikyrkorna, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen, med även Kooperationen och Bonderörelsen. Historiskt byggdes det folkrörelseanknutna föreningslivet upp utifrån vad man kan beteckna som en federal struktur, med lokala medlemsbaserade organisationer i kommunerna, regionala paraplyorganisationer (ofta på länsnivå) bestående av representanter från de lokala organisationerna och nationella paraplyorganisationer bestående av representanter från de regionala organisationerna. Modellen byggde på en sammanlänkning mellan olika nivåer av samhället, baserades på tanken att medlemmar på det lokala planet, via sina företrädare, skulle kunna föra fram krav på politisk förändring ända upp till den nationella nivån och att de nationella paraplyorganisationerna skulle kunna mobilisera sina individuella medlemmar lokalt ute i kommunerna. Folkrörelseorganisationerna kom även att likna varandra utifrån hur organisationerna var uppbyggda internt med nedtecknade stadgar, styrelser valda av medlemmarna, och där medlemmarnas årsmöten formellt sett var det högsta beslutande organen. Från första början var dock det svenska civilsamhället betydligt mer brokigt än vad historieskrivningen ibland antyder. Förutom folkrörelserna fanns det även filantropi och

välgörenhet, likaså intresseorganisationer, självhjälpsorganisationer och mycket annat som inte på ett enkelt sätt kan inbegripas under etiketten folkrörelse. Och så är fallet även idag.

Ideella föreningar är den i Sverige i dag absolut vanligaste juridiska formen av civilsamhällesorganisation – den organisatoriska form som organisationer av *folkrörelsesnitt* normalt väljer. Det finns omkring 140 000 registrerade ideella föreningar i Sverige. De allra flesta verkar framför allt på det lokala planet. Utöver ideella föreningar kan civilsamhällets organisationer även finnas organiserade som ekonomiska föreningar och stiftelser, former som till exempel såväl filantropin och välgörenheten som kooperativa rörelser ofta väljer.

Inom forskningen brukar man också skilja mellan det formella, organiserade engagemanget, det vill säga det som tar formen av mer eller mindre varaktig föreningar utrustade med organisationsnummer, och det informella och kanske mer flyktiga engagemanget i sociala rörelser, inte minst de som använder internet och sociala medier som plattform. Vi vill dock påpeka att det kan finnas svårigheter förknippade med att göra skarpa gränsdragningar mellan det formella och det informella, det organiserade och det mer lösliga. I denna text betraktar vi båda fenomenen som del av civilsamhället i stort även om det bland vissa forskare det finns en tendens att uppfatta sociala rörelser som en annorlunda form av kollektiv organisering jämfört med formella civilsamhällesorganisationer¹. I likhet med andra forskare (Ahrne & Papakostas 2006) betraktar vi snarare de mer informella och lösliga sociala rörelserna som en fas i etablerandet av mer stabila organisationer, en syn som finner stöd i den empiriska forskning som visar att sociala rörelser som finns över tid oftast övergår till att bli formella organisationer för att säkra sin egen fortlevnad (Ahrne & Papakostas 2006). I en svensk kontext finns även starka traditioner av bilda formella organisationer sannolikt också beroende av förekomsten av starka incitament att skapa en formell organisation för att bedriva sin verksamhet t.ex. vid hyra av lokal eller ansökan om bidrag från det offentliga.

Forskare som studerar sociala rörelser brukar också ställa som kriterier att de måste ägna sig åt någon typ av protesthandlingar och att de ska ha någon typ av varaktighet för att betraktas som en social rörelse (Wettergren & Jamison 2006: 10). Studier av sociala rörelser ställer också forskare inför delvis andra utmaningar än studier av formella organisationer. Detta på grund av de sociala rörelsernas oftare mer otydliga gränser rörande exempelvis vilka som ska definieras som att de tillhör rörelsen eller inte, med andra ord det ”går inte att sätta fingret på” vad som är en social rörelse (Wettergren & Jamison 2006: 10).

Det är alltså möjligt att kategorisera det civila samhället utifrån flera olika perspektiv. Förutom om det rör sig om formella eller informella organisationer brukar forskningen om det civila samhället ofta ta fasta på vilket formellt syfte organisationerna eller nätverken har. I forskningen som rör politisk påverkan är en vanlig typ av kategorisering att dela in organisationer i huruvida de är aktivist-, intresseorganisationer, fritidsorganisationer och religiösa organisationer (van der Meer, te Grotenhuis, M., & Scheepers 2009). Skillnaden mellan aktivist- och intresseorganisationer består i att aktivistorganisationer inte har en enkelt avgränsad grupp vars intresse de förespråkar utan att de arbetar för bredare syften som exempelvis miljöorganisationer eller organisationer som rör mänskliga rättigheter. Intresseorganisationer däremot har mer avgränsad grupp vars intresse de förespråkar som exempelvis medlemmar som tillhör ett fackförbund eller en patientorganisation. Utifrån detta sätt att betrakta organisationer är fritidsorganisationer sådana organisationer som samlar sina medlemmar kring ett gemensamt fritidsintresse. Ytterligare kategorier som har tillförts har pekats på att organisationer som utgår från intresset kring en gemensam plats kan utgöra en

---

¹ I forskningen kan de traditionella folkrörelserna ibland kallas för ”äldre” sociala rörelser och den mer samtida organiseringen i nätverk som rör t.ex. synen på mänskliga rättigheter eller utvecklingsfrågor betecknas som ”nya” sociala rörelser.

egen kategori. Därutöver kan även paraplyorganisationer, det vill säga organisationer som består av andra organisationer och inte av individer, sägas utgöra en egen kategori. I ett svenskt sammanhang är paraplyorganisationer främst läns- eller riksorganisationer av lokala medlemsorganisationer. Paraplyorganisationer som samlar olika former av organisationer på en ort, där orten är den gemensamma nämnaren, är sannolikt betydligt mindre vanliga. Studier av politiskt engagemang inom civilsamhället har även velat beskriva organisationer som samlar människor utifrån invandrarbakgrund eller på etnisk grund som en egen kategori av organisationer.

Ett annat sätt att försöka klassificera det civila samhället är att utgå ifrån civilsamhällets organisationers syften. Internationella forskningsprojekt har tagit fram olika internationella klassificeringar av civilsamhället utifrån vad organisationernas syfte är (Wijkström & Lundström 2002). Klassificeringen ICNPO rekommenderas bland annat av FN för jämförelser av civilsamhället mellan länder.² Statistiska centralbyrån (SCB) har utifrån ICNPO beskrivit det svenska civilsamhällets omfång (SCB 2011). Utifrån studierna av ideellt arbete som har av Ersta Sköndal högskola har det organiserade civilsamhället i delats in i 11 kategorier som skiljer sig något från ICNPO. Dessa 11 kategorier täcker in de vanligaste verksamheterna inom vilka Sveriges befolkning utför ideellt arbete.³ Vilken klassificering som väljs är delvis beroende på syftet med klassificeringen. Exempelvis kan kategorier skapade för internationella jämförelser uppfattas som dåligt anpassade för att fånga en lokal variation inom Sverige och vice versa.⁴

2.1 Civilsamhället och dess förutsättningar

Vad alla moderna samhällen har gemensamt är att staten (i vid bemärkelse) strukturerar det civila samhället genom att skapa möjligheter, sätta gränser och stimulera utveckling i viss riktning genom ekonomiska och juridiska incitamentsstrukturer. Denna strukturerande maktutövning från statens sida är aldrig oskyldig eller neutral och kan studeras på olika nivåer. Kanske mest fundamental är den konstitutionella ordningen som fastställer i grundlagen vidden och djupet av de grundläggande fri- och rättigheter som är av avgörande betydelse för förenings- och organisationslivet. Bland dessa brukar man räkna åsikts- och yttrandefrihet, förenings- och mötesfrihet samt de rättighetskataloger och maktodelningsprinciper som skyddar individer och organisationer från ett godtyckligt statligt maktutövande. För att hårdra något kan man säga att den avgörande skillnaden mellan de samhällen som bara rent formellt är demokratiska och de som i den alldagliga verkligheten är genomsyrade av en demokratisk anda just rör civilsamhällets frihet från en klåfingrig och dominerande stat.

Men statens strukturerande makt kommer även till uttryck på sätt som visserligen inte är på samma nivå som grundlagar men ändå har stora konsekvenser för civilsamhällets

---

² ICNPO innehåller 12 huvudkategorier som sedan indelas i underkategorier. De 12 huvudkategorierna är: kultur och fritid; utbildning och forskning, hälsa; social välfärd; miljö; utveckling och boende; juridik, politik och intresseorganisationer; internationella; filantropi och välgörenhet; religion; företags- och yrkesorganisationer, fackföreningar; övriga.

³ Dessa 11 kategorier är: idrott; organisationer med social inriktning; organisationer för boende; fritidsorganisationer; intresseorganisationer och fackföreningar; religiösa organisationer; kulturorganisationer; sociala rörelser och politiska organisationer; Kooperationens rörelser; engagemang utanför det civila samhällets organisationer (t.ex. som volontär åt företag eller offentlig sektor); andra typer av verksamheter.

⁴ Det måste understrykas att det i praktiken dock kan vara svårt att med säkerhet alltid kunna klassificera en organisation som tillhörande uteslutande endera den ena eller den andra kategorin utifrån organisationens syfte. Studier har visat på att exempelvis fritidsorganisationer och religiösa organisationer i olika situationer kan agera både som aktivist- och intresseorganisationer (Beyers, Eising & Maloney 2008, Wallman Lundåsen 2014).

karaktär och omfattning. Här rör vi oss från den lagstiftning som framför allt rör friheten från statlig intervention till den som snarare handlar om frihet – via resurser – genom statens försorg. Detta kan ske på olika sätt. En väg är att staten erbjuder ett indirekt stöd utformat via skattelagstiftning (skattebefrielse, avdragsrätt för gåvor) och andra lagar som uppmuntrar och privilegierar alla eller vissa föreningar och organisationer i civilsamhället relativt vinstdrivande företag och offentliga institutioner. Alternativet är att staten skapar direkta bidragssystem som är mer eller mindre villkorade. Bland de villkor, i ett internationellt perspektiv, som kan gälla för både indirekta och direkta stöd kan nämnas allt från krav på intern demokrati, att organisationen är medlemsbaserad, att dess syften och mål är förenliga med landets demokratiska värderingar till förbud mot politisk aktivism och privilegier för bistånds- och välgörenhetsorganisationer (Trägårdh & Vamstad 2009).

I Norden har det civila samhället sedan länge ett etablerat skydd i grundlagarna; ett fri- och rättighetsskydd som dessutom har fler år på nacken än den formella demokratin i form av allmän rösträtt. Denna frihetliga hållning gentemot civilsamhället kommer även till uttryck i en avsaknad av civilrättsliga regler som detaljstyr föreningslivet, åtminstone vad gäller den ideella föreningen som i både Sverige, Danmark och Norge saknar egen lagstiftning. Skälet till detta är att man från statsmakternas sida velat undvika att skapa ett krångligt och tidsödande regelverk som skulle få effekten att avskräcka medborgare från att skapa och delta i föreningar, speciellt mindre sådana utan större resurser och med liten ekonomisk omsättning.

Denna vilja till att i möjligaste mån lämna de fria associationerna just fria innebär dock inte att staten inte har en aktiv politik i förhållande till förenings- och organisationsväsendet. Tvärtom har man från de nordiska staternas sida länge varit måna om att på olika sätt både stödja och styra föreningsväsendet. Att stödet för stora delar av civilsamhället är politiskt motiverat står också bortom allt tvivel. I många avseenden grundar det sig i en ständig ängslan vad det gäller bångstyriga ungdomar och hur man bäst kan integrera dessa i samhället och förvandla dem till ansvarsfulla, nyktra och skötsamma arbetare (eller, för den delen, entreprenörer). Detta gäller inte bara det frikostiga stödet till ungdomsorganisationerna, som är avgörande för dess existens, utan även de betydande stöd som via olika offentliga stöd ges till idrottsrörelsen, nykterhetsrörelsen och folkbildningen.

När det gäller det stora stödet till idrott utgör alltså ungdomar en viktig målgrupp och tendensen är att instrumentalisera denna form av föreningsliv. Det räcker inte med att det är kul att idrotta, det ska helst ge effekter i form av arbetsdisciplin och hälsosamt leverne också. Historiskt sett har idrotten också varit central för integrationen i nationen, med koppling till friskytte, kampen för rösträtt och införandet av allmän värnplikt. Samma logik går att skönja inom ett annat politikområde, nämligen den moderna integrationspolitiken, där invandrare och minoriteter utgör ett slags funktionell ekvivalens till ungdomar, speciellt de unga männen från arbetarklassen, spännande och farliga på samma gång, ständigt i behov av kontroll och inordning i en social struktur.

Ur ett internationellt perspektiv har Sverige haft idealiska förutsättningar för att upprätthålla denna vitala relation mellan civilsamhällets organisationer och den lokala demokratin eftersom det finns ett förhållandevis rikt föreningsliv runt om i Sverige. I berättelserna och historieskrivningen om lokala samhällen och specifika orter spelar ofta föreningslivet en viktig roll för ortens identitet. Forskningen om civilsamhället har återkommande lyft fram betydelsen av det historiska sammanhanget och det som brukar betecknas som institutionella förutsättningar för att förstå civilsamhällets utformning. Med andra ord uppstår inte civilsamhället ur ett vakuum utan formas och präglas dels av historien och dels av politiska samt juridiska förutsättningar för att bedriva verksamhet (Salamon & Anheier 1998). Att intresset för det civila samhället har varit och fortfarande är stort i Sverige från beslutsfattarnas sida har kunnat ses bland annat genom att ett antal statliga utredningar,

bara under de senaste decennierna, har berört det civila samhällets roll i demokratin (se exempelvis *Demokratiutredningen* från år 2000 samt *2014 års Demokratiutredning*).

Som nämnts ovan går det inte att förbise betydelsen av folkrörelserna i att ur ett historiskt perspektiv sätta ramarna för hur en organisation bör utformas. Andra yttre förutsättningar som har haft betydelse för vilken typ av civilsamhälle som har uppstått i Sverige är bland annat välfärdssystemens utformning (Salamon & Anheier, 1998; Jeppsson Grassman & Svedberg, 2007). Det har pekats på ett starkt samband mellan den institutionella utformningen av staten och hur föreningslivet utvecklas eller snarare har möjlighet att utvecklas (Schofer & Fourcade, 2001). I ett samhälle med en historia av ett starkt samröre mellan staten och utvalda delar av föreningslivet – är sannolikheten högre för att nya föreningar av samma typ ska uppstå dels eftersom uppfattningen är att den största delen av civilsamhällets organisationer är relativt sett okontroversiella (och inte förhåller sig i opposition till staten i vid bemärkelse) och att engagemang i civilsamhället nästan tas för givet, samt att politiska system som är öppna för påverkan av civilsamhället (via exempelvis remissväsendet) gör att det framstår som mer meningsfullt att skapa och ingå i civilsamhällesorganisationer.

I de länder där engagemanget i föreningslivet till större del bygger på individuella initiativ och där föreningar intar en ställning i opposition till staten, har individuella faktorer som utbildningsnivå större betydelse (Schofer & Fourcade, 2001). I dessa länder tenderar föreningslivet i ännu högre grad att bli en arena för resursstarka medborgare. Med andra ord är svenskarna i stor utsträckning med i föreningar, men det betyder oftast inte något speciellt politiskt eller socialt ställningstagande. Dock visar andra studier på att en stor andel av befolkningen i Sverige är aktivt involverade i olika former av ideellt arbete kopplat till civilsamhällets organisationer (von Essen, Jegermalm & Svedberg 2015). Faktorer som har identifierats som centrala för vilken typ av civilsamhälle som uppstår är utformningen av de sociala välfärdssystem (det är av betydelsen om välfärdssystemen drivs främst av privata eller offentliga aktörer eller drivet av civilsamhället) och utformningen av lagstiftning som reglerar organisationers handlingsutrymme. Forskningen vet dock betydligt mindre om hur civilsamhället varierar inom länder och vad som kan förklara en sådan variation inom ett land med samma nationella lagstiftning och välfärdssystem.

2.2 Civilsamhället, historik och förändring

De tidiga folkrörelserna kom att föra en kamp mot ojämlikhet och i förlängningen en syn på att frigöra individer från vad som uppfattades som förnedrande beroende av välgörenhet och fattigvård på ålderns höst och i sjukdom (Berggren & Trägårdh 2006, 2015). En bärande tanke som bevarades decennier efter rösträttens införande var viljan att nedmontera de privata och civilsamhälleliga institutioner som förknippades med det gamla *Fattigsverige*. Finansieringen av välfärdssystemen skulle ske via skattsedeln och utförare skulle främst vara offentliga institutioner för att eliminera det som uppfattades vara förnedrande relationer mellan privata välgörare och enskilda medborgare. Privata och civilsamhälleliga välfärdsinstitutioner kom således av de styrande att förknippas med en svunnen tid där fattiga var beroende av allmosor och välgörenhet från de rika (Trägårdh 2013).

Denna kamp kom dock att föras med vad som då var nya och innovativa politiska påverkansmetoder som då var nya och innovativa politiska påverkansmetoder som opinionsbildning och direkt påverkansarbete gentemot riksdagsmän och lokala politiker (Lundkvist 1977). Arbetet för förändring som drevs av folkrörelserna utfördes främst inom ramen för det existerande politiska systemet och under jämförelsevis ordnade former (Lundkvist 1977). Förhållandet till staten kom att vara mindre konfliktfyllt än vad som var fallet i många andra länder runtom Europa. Detta mycket tack vare den rådande politiska kulturen var ”statsvänlig”, med ett högt förtroende för staten som beslutsfattare och utförare,

med rötter i en tradition där bönderna varit representerade i den gamla ståndsriksdagen där de ofta framstod som kungens främsta bundsförvanter. Och på lokal nivå hade allmogen länge haft ett omfattande självstyre som nu kunde utvecklas och moderniseras. Det svenska civilsamhället kom således att kännetecknas av organisationer som var medlemsbaserade och uppbygga kring demokratiska värden, inklusive en föreningskultur med regelbundna möten, noggranna protokoll och formella omröstningar.

En bärande tanke som bevarades decennier efter rösträttens införande var viljan att nedmontera de privat och civilsamhälleliga institutioner som förknippades med det gamla *Fattigsverige*. Finansieringen av välfärdssystemen skulle ske via skattsedeln och utförare skulle främst vara offentliga institutioner för att eliminera det som uppfattades vara förnedrande relationer mellan privata välgörare och enskilda medborgare. Privata och civilsamhälleliga välfärdsinstitutioner kom således av de styrande att förknippas med en svunnen tid där fattiga var beroende av allmosor och välgörenhet från de rika. Den statsvänliga inställningen från civilsamhället gentemot staten och inte minst det nära förhållandet mellan LO och det socialdemokratiska partiet som innehade regeringsmakten från andra världskriget fram till mitten av 1970-talet, gjorde att idén att civilsamhället främst skulle kritisera och ställa sig i opposition till staten mindre framträdande. I stället utvecklades en slags bytesrelation mellan stat och civilsamhälle, där staten i utbyte mot att civilsamhällets aktörer ofta blev garantier för legitimitet och lojalitet gentemot väljarna i utbyte mot inflytande över politiska sakfrågor (Öberg m.fl. 2011). Med socialdemokratins allt mindre dominerande ställning inom den svenska politiken skedde även en uttunning och försvagning av de täta samarbetena mellan stat och utvalda delar av civilsamhället (Öberg m.fl. 2011, Lundberg 2015).

Olika politiska reformer under 2000-talet, som bland annat införandet (och sedermera avskaffandet) av rätten till skatteavdrag för gåvor till vissa typer av civilsamhällesorganisationer med välgörande ändamål har gjort att det går att fråga i vilken utsträckning det skett ett närmande mot en mer anglosaxisk syn på civilsamhällets roll som utförare av välgörenhet och ett fjärmande från den tidigare synen på välgörenhet som förnedrande för den som tar emot detta. Krav på effektivisering inom offentlig förvaltning har bidragit till att offentlig sektor ofta har en begränsad kapacitet att möta snabbt växande behov. Frågor som rör det offentliga kontra civilsamhällets roll har än mer kommit att aktualiseras i den politiska debatten. Civilsamhället kontra det offentliga roll i utförandet av välfärdstjänster har uppmärksammats i och med den rådande flyktingkrisen, där civilsamhället har en framträdande roll i organiseringen av mottagandet av nyanlända flyktingar.

2.3 Stabilt eller vittrande civilsamhälle?

Medborgarnas förhållningssätt till civilsamhället och graden av engagemang i Sverige varit föremål för debatt. Återkommande har varningar förts fram både i den allmänna debatten och inom forskningen som rör ett minskat medborgerligt deltagande inom civilsamhället samt varningar för söndervittrandet av traditionella folkrörelseorganisationer. Inom den akademiska debatten har synen på hur pass engagerade svenskarna är inom civilsamhället delvis berott på hur engagemang har mätts i olika undersökningar. Studier av medlemskap har uppmärksammat ett minskat antal medlemskap för många traditionella folkrörelseorganisationer, inte minst LO-förbundens medlemsorganisationer och de politiska partierna (Vogel m.fl. 2003). De mest pessimistiska prognoserna för utvecklingen av medlemsbaserade folkrörelseorganisationer verkar inte ha slagit in och många civilsamhällesorganisationer har förefallit vara mer seglivade än exempelvis företag. Delvis kan detta förklaras av att organisationerna har kunnat anpassa sig till en förändrad omvärld men också genom starka traditioner av att engagemang inom civilsamhället är en del av en

nationell självbild av ett gott samhälle samt direkt och indirekt stöd från det offentliga till civilsamhällets organisationer (Wollebæk, 2009).

Vidare har studier av vad medborgarna faktiskt gör, oavsett medlemskap eller inte, snarare påvisat en stabilitet i nivån på engagemanget inom civilsamhället (von Essen, Jegermalm & Svedberg 2015). Under de fem olika undersökningsomgångar av det ideella arbetet som Ersta Sköndal högskola har genomfört sedan 1992 fram till 2014 har stadigt omkring 50 % av befolkningen uppgett att de har bedrivit, mer eller mindre omfattande, ideellt arbete inom civilsamhället. Omfattningen av det ideella arbete som utförs i Sverige verkar utifrån dessa undersökningar tämligen okänsligt för förändringar i ekonomiska och politiska konjunkturen. Ytterligare har förändringar gjort att det ideella arbetet kan ske både gentemot myndigheter och gentemot civilsamhällesorganisationer som volontärer. Volontärer är något annat än medlemmar i föreningar som (åtminstone formellt sett) blir inlemmade i en demokratiskt styrd organisation.

Hur går dessa två motsatta bilder av sjunkande antal medlemskap och tämligen konstant nivå av ideellt arbete att förstå? Det går delvis att sammanföra dessa två perspektiv utifrån förståelsen att det främst är andelen passiva medlemmar som har minskat. Andelen engagerade inom civilsamhället kan förbli mer eller mindre konstant samtidigt som den andelen i befolkningen som innehar medlemskap utan att vara involverade i någon form av ideellt arbete som rör organisationernas verksamhet kan ha minskat. Den typ av engagemang som undersökts i Ersta Sköndal högskolas frivilligstudier har också gått bortom den form av engagemang som enbart inrymmer att inneha förtroendeuppdrag för organisationer och inrymmer även enklare former av praktiska insatser vilket har bidragit till att innefatta en bredare grupp av medborgare än studier som enbart frågar om uppdrag.

Varningar har förts fram av forskare om att en sjunkande andel passiva medlemmar kan innebära omfattande förändringar av den nordiska folkrörelsemodellen som varit uppbyggd på ett stort antal passiva medlemmar som vid behov kan mobiliseras från nationell till lokal nivå och vice versa (Tranvik & Selle 2007). Medlemmarna har utifrån detta synsätt också bidragit till organisationerna främst via medlemsavgiften. I vilken utsträckning civilsamhället *de facto* håller på att omdanas återstår fortfarande att se.

3 Civilsamhället och fungerande demokratier

Frågan om civilsamhället förbättrar demokratins kvalitet och i förlängningen även den sociala sammanhållningen har lyfts inom forskningen. En av de mest uppmärksammade studierna genomfördes av den amerikanske statsvetaren Robert D Putnam (tillsammans med Rafaella Nanetti och Roberto Leonardi) en studie av införandet av regioner i Italien. I och med att den italienska regionreformen skulle genomföras vid samma tidpunkt över hela landet kunde forskarna följa processen som i en experimentliknande undersökning. Ungefär 25 år efter införandet av regioner kom Putnams bok *Making Democracy Work* (1993).

I Putnams jämförelse mellan regionerna kan de socioekonomiska faktorerna inte fullt ut förklara skillnaderna mellan nord och syd. Förklaringen hämtas i stället i föreningslivet, och i samma anda som Tocqueville lyfter Putnam fram hur föreningar fostrar och skolar medborgare i demokrati. Genom deltagande i föreningslivet lär medborgarna sig de demokratiska procedurerna för beslutsfattande. Därutöver skapas och upprätthålls ett *socialt kapital*. Socialt kapital beskrivs som ett kapital som finns i nätverken aktörerna emellan: det sociala kapitalet är en gemensam resurs (kollektiv nytthet) som finns hos samhällena snarare än hos enskilda individer. Enligt Putnam utgörs socialt kapital av sociala nätverk (relationer) människor emellan, tillit och normer för ömsesidighet. Det sociala kapitalet har även egenskapen – till skillnad mot andra former av kapital – att ju mer det används desto större blir det. Variationer i tillgången på socialt kapital kunde bättre förklara skillnaderna mellan syd och nord i Italien än de socioekonomiska faktorerna. Föreningarna pekas ut som den enskilt viktigaste arenan för skapandet av socialt kapital. Vilken typ av aktivitet som föreningarna ägnar sig åt är enligt Putnams synsätt här inte av betydelse. Det viktiga är *att* det finns rikligt med föreningar. Traditionerna av ett rikt föreningsliv hade utifrån Putnams synsätt bidragit till att utveckla en särskild kultur byggd på samarbete, tillit och ömsesidighet. Ett vitalt och utbrett föreningsliv bidrar till att sammanlänka människor som enbart är ytligt bekanta med varandra i sociala nätverk och möjliggör samarbete på samhälls nivå via de sociala nätverken. Samhällena i södra Italien präglades däremot av sociala nätverk som bestod i större utsträckning av täta bekantskaper som därigenom sammanlänkade färre individer och i lägre grad bidrog till samarbete mellan okända. Snarare odlades misstänksamhet gentemot dem som inte tillhörde den egna bekantskaper och kulturer av misstro bidrog till svårigheten att skapa och upprätthålla samarbeten. Existensen av ett rikt civilsamhälle bidrog i Putnams tolkning i stor utsträckning till skapandet av fungerande samhällen. Därför har internationella institutioner som Världsbanken och svenska statliga offentliga utredningar riktat sitt intresse mot åtgärder för att stimulera civilsamhället i syfte att skapa bättre fungerande samhällen.

3.1 Är civilsamhället alltid "gott"?

Putnams studier har varit föremål för en intensiv vetenskaplig debatt. Ett första ifrågasättande gällde om allt föreningsliv och alla typer av föreningsengagemang verkligen enbart var positiva för demokratin. Exempel som förts fram har bland annat varit hur länder som Tyskland under mellankrigstiden inte hade för få medborgare som var engagerade i föreningslivet, utan snarare tvärtom. Föreningar under mellankrigsperioden i Tyskland bidrog heller inte till tillit och samförstånd mellan medborgarna utan förstärkte snarare en oförmåga att kompromissa mellan olika grupper som bidrog till att göra konflikterna svåra och våldsamma. Vissa av civilsamhällets till synes opolitiska organisationer kom även att domineras och utnyttjas av nazisterna för att tillskansa sig inflytande före maktövertagandet (Berman 1997). Detta har fått forskare att vilja slå fast att alla föreningar av naturen inte är per automatik vare sig goda eller nyttiga för demokratin (Rothstein, 2003; Van Deth & Zmerli, 2010). Andra har pekat på att civilsamhällesorganisationer också kan förändras över tid. En civilsamhällesorganisation som i början uppfattas vara bra för demokratin kan med

tiden förändras i sitt syfte, precis som den allmänna uppfattningen om vad som är ”gott” också kan förändras med tiden (Rothstein 2003).

Ytterligare en aspekt av civilsamhället som har kritiskt granskats är huruvida civilsamhället bidrar till att förstärka demokratin genom att medborgarna i liten skala får öva sig i att praktisera demokrati bland annat genom att lyssna till andras synpunkter och att lära sig att kompromissa och därigenom bli mer vidsynta. Studier har ifrågasatt att människor som är aktiva i civilsamhällesorganisationer faktiskt blir mer vidsynta. Vissa resultat pekar på att de som är engagerade snarare verkar förstärka och bekräfta varandras tidigare åsikter än att göra varandra mer toleranta och vidsynta (Hooghe, 2001). Att åsikter förstärks skulle delvis bero på att de flesta människor tenderar att föredra att umgås med andra som på något sätt liknar dem själva och därför främst är aktivt involverade i civilsamhällesorganisationer som innefattar sådana som på något sätt är likasinnade (Uslaner 2002). Civilsamhällets förmåga till att faktiskt föra samman människor som är olika varandra och därmed bidra till ökad förståelse och tillit mellan grupper har således ifrågasatts.

3.2 Offentliga institutioner och socialt kapital

Stark kritik mot betydelse av civilsamhället för skapande av socialt kapital har bland annat framförts av Bo Rothstein (2003). Rothstein menar i stället att det sociala kapitalet, tilliten människor emellan, skapas uppifrån genom rättvisa och välfungerande institutioner. Genom frånvaro av korruption och rättvisa institutioner, främst rättsvårdande myndigheter som polis och domstol samt den utförande delen av den offentliga förvaltningen, skapas det sociala kapitalet (Rothstein, 2003; Kumlin & Rothstein, 2005). Mekanismerna för skapandet av socialt kapital startar i rättsäkra, pålitliga och icke korrupta offentliga institutioner. Om det är känt för medborgarna att offentliga institutioner överlag är att lita på, genom sitt professionella, icke korrupta och rättssäkra agerande kommer medborgarna att kunna dra slutsatsen att de flesta andra i samhället också är att lita på. Om vice versa det motsatta förhållandet med korrupta och godtyckliga myndigheter råder kommer medborgarna att dra slutsatsen att om inte ens myndigheterna är att lita på kommer heller inte gemene man vara att lita på. Även om man tycker att det är moraliskt korrekt att lita på de flesta andra kommer det vara irrationellt för den enskilde att lita på andra i ett sammanhang när man uppfattar att de flesta andra inte är att lita på.

Det civila samhället har enligt denna förklaring ingen betydelse för skapandet av socialt kapital, snarare är det fungerande offentliga institutioner som möjliggör för ett fungerande civilsamhälle att existera. Snarare lyfts ett varnande finger för att civilsamhällets organisationer kan fungera splittrande genom att de förespråkar egenintresset snarare än allmänintresset och i värsta fall kan ett rikt civilsamhälle i slutändan bidra till att undergräva samarbetet mellan olika grupper.

3.3 Leder engagemang i civilsamhället till mer politisk ojämlikhet?

Om det civila samhället kan bidra till att utveckla och stärka demokratin är en viktig aspekt om olika grupper deltar i civilsamhället i liknande omfattning eller inte. En viktig aspekt som beaktats inom forskningen är begreppet politisk jämlikhet, där allas möjlighet till inflytande betonas. En del av forskningen har betonat att de som är engagerade inom civilsamhället också kan lära sig *medborgerliga färdigheter* som kan komma till nytta när medborgare försöker påverka beslutsfattare vid sidan av de politiska valen (Verba, Scholzman & Brady, 1995). Forskningen har lyft fram möjligheten för socioekonomiskt svagare grupper att kunna kompensera för exempelvis lägre utbildningsnivå genom att lära sig färdigheter via engagemang inom civilsamhället som kan användas för att exempelvis utöva politiska påverkan (Verba, Scholzman & Brady, 1995, Kings 2013). En kritik som har lyft fram är att

de som är engagerade inom civilsamhället ofta inte är representativa för medborgarna i stort och därmed äventyrar den politiska jämlikheten (Schlozman, Verba & Brady, 2012). Kritiken har rört att civilsamhället därmed riskerar att bli ytterligare en kanal för inflytande för grupper av medborgare som redan är starkt representerade i andra sammanhang.

Studier av vilka som gör ideella insatser inom det svenska civilsamhällets organisationer har visat på att det finns vissa socioekonomiska skillnader mellan dem som är engagerade och de som inte är det (von Essen & Wallman Lundåsen 2015). Skillnaderna mellan dem som är aktiva inom civilsamhället och dem som inte är aktiva är dock mindre i Sverige än i många andra länder. Detta beror delvis på att engagemanget inom civilsamhället är så pass utbrett (omkring hälften av befolkning är aktiva på något sätt). Dock kvarstår ändå vissa skillnader mellan aktiva och inte aktiva. Kvinnor utan akademisk utbildning är relativt sett underrepresenterade bland dem som är aktiva inom civilsamhällets organisationer. Personer med akademisk examen är mer benägna att vara ideellt aktiva än övriga. Vidare har studier av Sverige visat på att engagemang i civilsamhället främst verkar bidra till att politiskt deltagande mellan valen i form av att öka medborgarnas direkta kontakter med politiker och tjänstemän i syfte att påverka deras beslut (von Essen & Wallman Lundåsen 2015; Wallman Lundåsen 2015). Detta samband mellan deltagande i civilsamhället och politiskt deltagande kan bero på flera olika faktorer. Dels att civilsamhällets lokala organisationer främst använder sig av direkta kontakter med beslutsfattare för att påverka dem i frågor som rör organisationens verksamhet, och dels att beslutsfattare också kan finnas bland civilsamhällets aktiva och därigenom blir lättare att kontakta för andra aktiva inom civilsamhället.

3.4 Motstånd och proteströrelser inom civilsamhället

I kontrast till det förhållandevis konfliktfria civilsamhälle som beskrivits bland annat av Putnam finns en annan mer konfliktfylld del av civilsamhället. Det civila samhället organiserar även en typ av rörelser som har motstånd och opposition som bärande begrepp i sina verksamheter. Olika former av aktivism har under årens lopp vuxit fram ur ett motstånd mot den rådande ordningen, såsom arbetarrörelsen, kvinnorrörelsen eller mer samtida rättviserörelser som förenats i motstånd mot den kapitalistiska ordningen (som *Attac*- eller *Occupy*-rörelserna). Historiskt sett har dessa rörelser antingen utvecklats till att bli traditionella civilsamhällesorganisationer eller visat sig vara mer tillfälliga till sin natur.

Vidare har forskningen försökt att identifiera vilka typer av strategier som dessa organisationer använder för att försöka påverka politiken. Dessa olika strategier har kallats för *insider*- eller *outsider*- strategier beroende på om rörelserna har valt som strategi att försöka påverka beslutsfattare genom att via olika former av samarbete närma sig beslutsfattare. De typer av strategier som rörelserna tillgriper är oftast beroende av den typ av politiskt system de befinner sig inom (Kitschelt 1986). Är det politiska systemet öppet, via formella institutioner som exempelvis det svenska utredningsväsendet varit som gett tillträde till olika organisationer och mottagligt för politisk påverkan från civilsamhället, är det vanligare att organisationer likt de svenska folkrörelserna gjorde väljer att samarbeta (*insider*) som strategi. Är det politiska systemet stängt eller endast erbjuder få påverkanskanaler för civilsamhället är det vanligare att rörelser använder sig av protestinriktade (*outsider*) strategier.

Även i jämförelsevis öppna politiska system som det svenska finns det rörelser och organisationer som väljer motstånd eller protest som strategi. Organisationer som exempelvis *Greenpeace* som har valt att använda sig av outsiderstrategier motiverar detta bland annat med att de kan stå mer fria i förhållande till beslutsfattare och uppfatta sig fria att bedriva protestaktioner oavsett vilka de protesterar mot (Boström 2001). Andra drivkrafter kan vara att deltagare i protestaktioner ofta uppger andra motiv till varför de väljer att protestera och att protesten i sig kan uppfattas som meningsfull och underhållande (Bäck, Teorell & Westholm 2011). Den tekniska utvecklingen har även bidragit till att det är lättare att snabbt nå ut till

många och mobilisera grupper till demonstrationer och andra protestaktioner. Forskningen är delad kring om de möjligheter som internet och sociala medier öppnat upp verkligen är nya former av engagemang eller om det är gamla former av engagemang som flyttat in på nya digitala arenor (Christensen 2011). Generellt sett är insiderstrategier mer framgångsrika i att uppnå inflytande dock innebär detta också ofta att organisationerna och rörelserna får kompromissa och förhandla.

För offentliga institutioner är det ofta svårare att hantera medborgerligt engagemang och försök till påverkan som sker utanför organisationer. Olika former av direkt deltagande som exempelvis medborgardialoger eller råd har utvecklats för att möjliggöra ett direkt deltagande som inte baseras på organisationstillhörighet. Tidigare studier visar dock på att sambandet mellan direkt medborgerligt deltagande, påverkansförsök och tilltro till politiska institutioner är något komplicerat. Vissa studier har visat på att deltagandet har bidragit till att väcka en skepsis gentemot beslutsfattare. Denna skepsis kan till viss del förklaras med att personer som engagerat sig har haft stora förväntningar på vad det egna engagemanget ska kunna resultera i eller att de uppfattar att beslutsfattare har lovat dem ett mer aktivt deltagande i själva beslutsfattandet än vad som blev fallet (Nilsson 2007). Det finns även en bristande generell kunskap kring hur mycket aktivt deltagande som medborgare i gemen önskar i demokratin och i vilken utsträckning dessa uppfattningar skiljer sig åt mellan olika grupper i samhället (von Schoultz 2015). Studier av ungas politiska attityder har visat att en mindre grupp av unga som avvisar demokrati principiellt och är missnöjda med hur demokratin fungerar i praktiken. En viktig faktor för att förstå dessa attityder är mellanmänsklig, generell, tillit (Abdelzadeh 2015). Utan mellanmänsklig tillit blir representativ demokrati som system svårare att upprätthålla bland annat eftersom representanternas intentioner misstänkliggörs. Vi återkommer längre fram i texten till tillitens betydelse.

4 Civilsamhället och ideellt arbete i storstäder

Även om vi ovan beskrivit civilsamhället mer i generella termer finns det anledning att betrakta de speciella förutsättningar för civilsamhället som kan råda i urbana miljöer. Historiska studier av det civila samhället har visat på att ett visst mått av urbanisering antagligen var en förutsättning för att civilsamhället skulle uppstå (Gamm & Putnam 1999). Inom de samhällsvetenskapliga disciplinerna har tänkare försökt att förklara hur modernisering och urbanisering påverkar sociala relationer och organisering människor emellan. I större städer är det ofta svårare att upprätthålla en social kontroll via personlig bekantskap vilket i sin tur skulle kunna påverka människors benägenhet till att uppträda pålitligt negativt. Studier har visat på att människor som vacklar mellan pålitligt och opålitligt beteende har, logiskt nog, mest behov av social kontroll och är mer benägna att uppträda opålitligt i sammanhang där den sociala kontrollen är svagare. Samtidigt kan just avsaknaden av social kontroll - och därmed en uppfattad större personlig frihet- vara faktorer som får människor att vilja bosätta sig i större städer. Tunna sociala nätverk baserade på ytliga bekantskaper som beskrevs av Putnam (1993) har antagligen större sannolikhet att uppstå inom civilsamhället i urbana miljöer där nätverken har större, åtminstone teoretisk, möjlighet att växa bortom strikta personliga bekantskaper.

Denna skillnad i sociala relationer i mer urbana miljöer kan antas påverka civilsamhällets karaktär på flera olika sätt. Dels kan relationerna inom civilsamhällets organisationer vara mer uppbyggda på intresse för verksamheten och mindre utifrån personliga lojaliteter. Dels kan människor välja att organisera sig utifrån mindre områden, kvarter eller stadsdelar, som därigenom skapar mindre miljöer där tätare sociala relationer kan uppstå också inom en större stad.

Sett till förekomsten av föreningar i Sverige går det att konstatera att orter i gles- och landsbygd ofta har relativt sett fler föreningar per invånare än övriga kommuner. Stockholm särskiljer sig dock från övriga kommuner i Sverige genom att också utgöra huvudsäte för en stor del av de organisationer som har en riksorganisation. Med andra ord finns ett stort antal paraplyorganisationer med huvudsäte i Storstockholm som bidrar till att ekonomiska resurser och anställd personal inom civilsamhällets organisationer koncentreras till stockholmsregionen (SCB 2011). Dessa paraplyorganisationer arbetar utifrån ett nationellt perspektiv. Att enbart utgå från den officiella statistiken över föreningar kan således bli särskilt missvisande beträffande Stockholm

Skiljer sig engagemanget åt mellan dem som bor i storstad i Sverige jämfört med boende i övriga delar av landet? Generellt sett är sannolikheten för att en person boende i storstad⁵ ska göra någon typ av ideellt arbete ungefär lika stor som boende i övriga boendeorter och omkring hälften av befolkningen arbetar ideellt. Däremot finns vissa skillnader i typ av organisationer som storstadsbor arbetar ideellt inom jämfört med boende i övriga delar av landet. Den typ av verksamhet som samlar störst andel ideella i storstäderna är organisationer som rör boende och till den allra största delen utgörs detta av ideellt arbete i bostadsrättsföreningar. Därefter kommer ideellt arbete inom idrottsorganisationer och fackföreningar och intresseorganisationer.

---

⁵ Med storstad menas boende i Göteborg, Malmö och Stockholm och deras förorter.

Figur 1 Andel ideellt arbetande av befolkningen per organisationskategori, boende i storstad jämfört med övriga

Källa: Befolkningsundersökningen 2014. Siffrorna är uttryckta i procent av befolkningen N=1253. *=skillnaden är statistiskt signifikant, $p < 0,05$ (tvåsidigt χ^2 -test). †=skillnaden är statistiskt signifikant, $p < 0,10$.

Figur 1 ovan visar på att det finns vissa statistiskt signifikanta skillnader mellan de som arbetar ideellt och bor i storstad och dem som bor övriga delar av landet. Att boende i storstäder mer ofta är verksamma i organisationer som rör boende (främst bostadsrättsföreningar) rör sannolikt skillnader i boendestruktur och att bostadsrätter är en mer vanligt förekommande boendeform i de största städerna. Ideellt arbete i bostadsrättsföreningar inbegriper ofta att vara förtroendevald i styrelse men även mer praktiska uppgifter som hjälp med städning. Boende i storstäder gör mer sällan än övriga ideella insatser inom idrott, sociala hjälporganisationer och hobby samt religiösa organisationer⁶. Att färre boende i storstäder utför ideellt arbete inom idrott och hobbyorganisationer jämfört med boende i övriga delarna av landet kan delvis bero på ett större utbud av kommersiella alternativ för att ägna sig åt idrott och hobby i storstäder jämfört med utbudet i övriga boendeorter i landet. Ytterligare en förklaring kan vara att organisationer i storstäderna inom exempelvis idrott har möjlighet att bli större organisationer som också i kraft av sin storlek har resurser för att använda sig av anställd eller arvoderad personal i större utsträckning.

⁶ Skillnaden vad gäller ideellt arbete inom religiösa organisationer mellan boende i storstad och övriga delar av landet ligger precis över den konventionella gränsen för statistisk signifikans ($p < 0,05$) och därför är risken för att denna skillnad är slumpmässig något större.

4.1. Civilsamhället i förorter till storstäder och föreningar på etnisk grund

Studier av civilsamhället i förorter har visat på att det till viss del verkar under annorlunda förutsättningar. Bostäder och bostadspolitik kom till viss mån att utgöra en del av det konkreta byggandet av den moderna svenska välfärdsstaten. Under 1930-talet uppmärksammades svenskarnas trångboddhet och omoderna bostäder bland annat via de uppmärksammade radioreportagen och boken *Lort-Sverige* av Lubbe Nordström. Byggandet av större och moderna bostäder blev del i ett större politiskt projekt som skulle modernisera Sverige och lösa de sociala problem som uppstod i trångboddhetens spår. I takt med en tilltagande inflyttning till städerna under 1950- och 1960-talets rekordår blev bostadsfrågan allt mer aktuell och under 1960- och 1970-talet byggdes slutligen de så kallade miljonprogrammen. Dessa nybyggda områden var tänkta att utgöra spjutspetsen i den nya välfärdsstaten men kom med tiden inte att betraktas som de attraktiva bostadsområden som avsetts. Dessa områden kom i sin tur, något paradoxalt, att bli föremål för politiska åtgärder för att komma till rätta med de sociala problem som ansågs vara förknippade med dem. Med förorter menas ofta i dessa studier de områden som befinner sig på ett visst avstånd från stadens centrum och dess serviceutbud, eller som ett uttryck för en socialt snarare än ett fysiskt avstånd där avståndet utgörs av klasstillhörighet (arbetarklass eller "underklass") och invandrarskap. Särskilt identifierade med begreppet förort kom de så kallade miljonprogramsområdena att bli. Intresset för att genomföra politiska åtgärder riktade till vissa platser har kommit att öka under de senaste decennierna. Det samma gäller det akademiska intresset för att studera betydelsen av att bo i olika bostadsområden för människors livsvillkor och värderingar kom att öka i samband med att skillnaderna mellan olika bostadsområden vad gäller inkomst och sysselsättningsgrad kom att öka och bli mer permanenta i samband med den ekonomiska krisen på 1990-talet (Brännström 2006).

Forskningen har undersökt betydelsen av platsen utifrån en mängd olika perspektiv. I samband med att stora politiska insatser riktades mot ett antal utvalda storstadsområden kom dessa att följas upp även av forskare. Vissa forskare har kommit att kritiskt betrakta offentliga åtgärder riktade mot vissa förortsområden och har fört fram att åtgärderna är att betrakta som ett led i att försöka disciplinera utsatta grupper och att individualisera sociala problem (Dahlstedt 2004). Kriminologisk forskning har också pekat på att områden som präglas av hög mångfald, där många är födda i olika länder, ofta utan grund i brottsstatistik betraktas som mer brottsutsatta än vad de faktiskt är (Trägårdh m.fl. 2013). Vidare har det lyfts fram att uppmärksammade specialsatsningar på utvalda bostadsområden riskerar att späda på en allmän uppfattning om dessa områdens sociala utsatthet och därmed paradoxalt öka stigmatiseringen av dessa områden. Dock har andra statsvetenskapliga studier visat på positiva konsekvenser av riktade satsningar på utsatta områden och att invånarna i områden som har blivit "politiktäta" har fått ett ökat förtroende för sin egen förmåga till att kunna påverka politiska beslut och därmed en ökad egenmakt och slutsatsen är att dessa riktade insatser utifrån detta också kan motiveras (Strömblad 2003).

Det är även uppenbart att Sverige under en period har genomgått flera andra typer av förändringar som särskilt har varit påtagliga i vissa förorter till de största städerna. Från 1970-talet och framåt har den befolkningsökning (från 8 till 10 miljoner invånare, där befolkningen ökat från 9 till 10 miljoner på 12 år) som skett kan i stort härledas från ökad invandring (SCB 2015). De utrikes födda, som övriga i befolkningen, bor oftare nära andra utrikes födda dels självvalt utifrån önskan att få tillgång till sociala nätverk med andra som delar samma bakgrund i ens närhet och dels på grund av att bostäder främst funnits att tillgå i dessa områden. Initialt skedde invandringen från andra europeiska länder, inte minst Finland, men numera kommer invandringen från en större skara länder även utanför Europa. Detta har medfört bland annat att det blivit en större mångfald i typ av religiösa organisationer än tidigare samt att religion och religiositet åter blivit föremål för debatt (Lundåsen 2010).

Även att organisationer som utgår från gemensamt ursprungsland har uppstått. Det svenska politiska systemet är också i mångt och mycket uppbyggt utifrån att det offentliga beslutsfattandet sker i dialog med intresseorganisationer t.ex. via remissväsendet snarare än med enskilda privatpersoner (Rothstein & Trägårdh 2007; Lundberg 2015). Därför har framväxten av denna typ av intresseorganisationer också till viss del uppmuntrats från statligt håll. Flera pågående och avslutade svenska forskningsprojekt studerar föreningslivets roll i hur människor med invandrabakgrund etablerar kontakter och nätverk genom föreningslivet (Strömblad & Adman, 2010; Aytar, 2007). Just nätverkens betydelse för etablering på bostads- och arbetsmarknaden har ofta lyfts fram. En klassisk vetenskaplig artikel av Mark Granovetter (1973) argumenterade för fördelarna med ett rikt socialt nätverk för att finna ett nytt arbete, eftersom den som har tillgång till ett stort nätverk också får tillgång till en större mängd nyttig information. Ju fler *olika* bekanta (*weak ties*) som en person har tillgång till desto mer ökar sannolikheten för att personen också ska få tillgång till ny information om exempelvis flera *olika* lediga tjänster. Det finns nyare internationella studier som pekar på att betydelsen av sociala nätverk och kontakter ökar när den sociala rörligheten minskar och att personer med låg social status ofta har tillgång till mindre och mer homogena nätverk som i sin tur gör det svårare för dem att exempelvis byta eller få ett jobb (Putnam 2015). I en studie av Socialstyrelsen (2008) framkom det att föreningsaktiva med invandrabakgrund själva lyfte fram betydelsen av att komma in i ett större nätverk som underlättade att få information om till exempel lediga bostäder och arbetstillfällen.

Studier har uppmärksammat (Kings 2013) hur vissa förortsområden ofta har en situation som i viss mån kan likna den situation som råder på landsbygden där offentlig och privat service har stegvis minskats och där civilsamhällets organisationer ibland framstår som det enda alternativet för att tillhandahålla en viss typ av service som medborgarna efterfrågar. Studierna pekar också på att samtidigt som det finns positiva exempel på självorganisering via civilsamhället kan det även finnas en brist på koordinering mellan olika civilsamhällesorganisationer i samma lokala område (Kings 2013). Områden som präglas av stor inflyttning (och utflyttning) gör det också svårare att skapa stabila sociala nätverk knutna till platsen (Trägårdh m.fl. 2013).

Ytterligare har studier visat på en obalans som kan råda i förhållandet mellan invandrarföreningar och det offentliga. Samtidigt som det svenska statliga och lokala politiska systemet uppmuntrar bildandet av organisationer för invandrare för att ha samtalspartner i integrationspolitiken är relationen mellan föreningarna och staten inte jämbördig, eftersom föreningarna i mångt och mycket är beroende av ekonomiskt stöd från staten (Emami, 2004). Relationen kan bli ännu mindre jämbördig beroende på begränsade organisatoriska kunskaper i föreningarna. Likaså är föreningsmedlemmarnas tidigare erfarenheter av politiskt arbete betydelsefulla. Emami tar upp exemplet iranier i Sverige och menar att många av de iranska föreningarna har bedrivit politisk verksamhet och påverkansförsök gentemot Iran snarare än gentemot det politiska systemet i Sverige. Det civilsamhälleliga engagemanget kan således finnas i och vara väl så livaktigt även i förortsområden men intresset och engagemanget kan vara riktat mot det land man nyss lämnat snarare än den lokala platsen. I forskningen benämns detta ofta som transnationella nätverk och dessa riskerar att förbises i forskning som enbart studerar formella organisationer. Om civilsamhället inte tar plats i det lokala är kan andra aktörer att ta den lokala arenan i anspråk.

Andra studier berör vilken betydelse föreningsdeltagande har för utrikes föddas politiska deltagande i Sverige (Myrberg, 2007). Det betonas att betydelsen av föreningsdeltagande inte är densamma för alla grupper utrikes födda. Människor med bakgrund i andra västeuropeiska länder eller Nordamerika deltar i samma utsträckning som i Sverige födda, medan utrikes födda från andra delar av världen i genomsnitt har ett något lägre föreningsdeltagande. Myrberg påpekade att antalet år i Sverige har störst betydelse för

graden av föreningsaktivitet – ju längre tid i Sverige desto större sannolikhet att personer med utländsk bakgrund deltar i det traditionella föreningslivet på samma sätt som infödda svenskar. Andra studier visar liknande resultat och att den avgörande faktorn för att utrikes födda ska göra en insats i föreningslivet är ställningen på arbetsmarknaden. En annan slutsats från Myrbergs studie är att föreningsdeltagandet spelar störst roll för att bidra till att stärka individernas tilltro till den egna förmågan att kunna påverka. Genom att de föreningsaktiva har större politisk självtillit ökar även andelen personliga kontakter med politiker, och detta gäller även för gruppen utrikes födda. Ju längre tid som utrikes födda har varit i Sverige desto lägre är deras förtroende för politiska institutioner och studier har försökt att förklara detta med att förväntningarna på vad de offentliga institutionerna kan åstadkomma blir lägre med tiden och därmed sjunker även förtroendet för institutionerna (Adman & Strömblad 2015).

Den traditionella formen av folkrörelseorganisationer var uppbyggda utifrån en vertikal samverkan mellan medlemmar och den lokala organisationen, mellan den lokala och den regionala organisationen samt från den regionala till den nationella nivån. Denna typ av organisationsstruktur har historiskt sett varit framgångsrik för att civilsamhällets organisationer har kunnat uppnå politiskt inflytande men har möjligen även bidragit till att göra samarbeten med olika typer av organisationer på samma geografiska plats något mindre intressanta. De offentliga bidragssystemen förutsätter i vissa fall även en organisationsstruktur som sammanlänkar lokal organisation och med en nationell paraplyorganisation för att kunna komma i fråga för bidrag. Det kan medföra att de vertikala relationerna till den regionala och nationella paraplyorganisationen prioriteras på bekostnad av samverkan mellan olika typer av föreningar som bedriver verksamhet på samma plats.

4.2. Betydelsen av kontakt för skapandet av olika former av tillit
Tillgänglig statistik visar på breda globala trender av ökad ojämlikhet, ökad boendesegregering och mångfald, främst genom migration, i befolkningen (Uslaner 2012). Studier pekar på negativa konsekvenser av avsaknade av sociala band mellan olika grupper i samhället (Uslaner 2012). Detta gör att civilsamhället kan bli allt mer betydelsefullt för skapandet av mötesplatser i storstäder där antalet gemensamma kontaktytor för människor med olika bakgrund annars riskerar att minska.

I boken som senare i svensk översättning fick titeln *Den ensamme bowlaren* försöker Putnam utveckla skillnaden mellan olika sorters föreningar och olika sorters socialt kapital. Han menar att föreningar som i stort består av människor som liknar varandra och som ägnar sig åt att stärka den egna gruppens sammanhållning endast bidrar till att skapa och upprätthålla ett inåtriktat sammanbindande (*bonding*) socialt kapital. Han exemplifierar med hur hela samhällen kan ägna sig åt att bekräfta dem som anses tillhöra samhället och bekämpa dem som inte passar in. Destruktiva krafter kan sättas igång, och häxjakter kan inledas mot personer som inte anses passa in. Bilden av det sociala kapitalets verkningar mörknar således. Föreningar som i stället sysslar med utåtriktad verksamhet och där människor med olika bakgrund träffas skapar det som kallas för ett överbryggande (*bridging*) socialt kapital. Det överbryggande sociala kapitalet kan i sig leda till många positiva effekter för samhället i stort genom ökat samhällsengagemang och ökat medborgerligt deltagande i samhällsfrågor. Förhållandet mellan de olika formerna av socialt kapital som Putnam beskriver kan illustreras nedan.

Figur 2 Olika former av socialt kapital och tillit

	Partikulär tillit (stärker förutsättningarna för samarbete mellan kända)	Generell tillit (stärker förutsättningarna för samarbete mellan främmande)
Sammanbindande socialt kapital (sådana man delar egenskaper med)	Exempel: Jag litar på min familj	Exempel: Jag litar på andra i mitt trossamfund
Överbryggande socialt kapital (sådana som är i väsentligt är olika varandra)	Exempel: Jag litar på min bekant som har en annan bakgrund än jag själv	Exempel: Jag litar på människor i allmänhet

Källa: Modifierat från Wollebæk & Segard 2011, s 11.

Flera studier har dock framhållit att den absolut viktigaste aspekten av socialt kapital är tillit (bl.a. Rothstein 2003; Uslaner 2002). Framgent i texten kommer vi att främst använda olika begrepp som rör *mellanmänsklig tillit* istället för begreppet socialt kapital.

Forskningen om tillit har identifierat olika dimensioner av mellanmänsklig tillit (Wollebæk, Wallman Lundåsen & Trägårdh 2012). Den tillit som riktas till sådana som är närstående och välbekanta benämns oftast *partikulär tillit*. Denna form av tillit är betydelsefull för samarbete mellan människor som redan har relationer till varandra.

En andra form av tillit är tillit till människor i största allmänhet och den benämns oftast *generell tillit*. Detta är en form av tillit som är av betydelse för att samarbete mellan okända ska uppstå, detta sker t.ex. i trafiksituationer eller när skatt på inkomster ska betalas in. Vilka hinder finns för att civilsamhället ska bidra till att öka tillit till människor i allmänhet? Studier inom socialpsykologin har pekat på att människor har en inneboende tendens till att föredra att umgås med sådana som de på ett eller annat sätt uppfattar liknar dem själva (jfr McPherson, Smith-Lovin, & Cook 2001). En kritik som har riktats mot studier som har hävdats att generell tillit kan skapas inom ramen för civilsamhällets organisationer har rört att dessa organisationer samlar främst människor som redan har en högre nivå av generell tillit (Wollebæk & Selle 2002). Studier har pekat på att civilsamhällets organisationer snarare sammanför grupper med hög nivå av generell tillit än att tillit till människor i största allmänhet faktiskt skapas med hjälp av deltagandet inom civilsamhällets. Samtidigt har andra studier har påvisat att det finns ett samband mellan kontakter mellan olika grupper och minskade fördomar, givet att kontakterna sker under optimala förutsättningar (Pettigrew m.fl. 2011).

En tredje form av tillit som benämns *lokalsamhälletillit* som är tillit till människor i ens närområde (bekanta som obekanta). Lokalsamhälletillit varierar med benägenheten att vilja samarbeta med andra i närområdet för att lösa gemensamma problem, ju högre lokalsamhälletillit desto fler är benägna att samarbeta för att lösa problem i närområdet (Trägårdh m.fl. 2013; Sampson m.fl. 1998). Det är också främst i det lokala som engagemanget inom civilsamhället organiseras och i stor utsträckning också tar sin utgångspunkt. Lokalsamhälletilliten varierar mer inom Sverige, och mellan olika bostadsområden i olika kommuner, än vad den generella tilliten gör. Lokalsamhälletilliten varierar också mer med faktorer i den lokala omgivningen. Lokalsamhälletilliten tenderar att vara lägre i samhällen som präglas av inkomstojämlikhet och mångfald i befolkningen (Trägårdh m.fl. 2013). Tidigare studier har visat på att lokalsamhälletilliten är lägre i storstadsområden än i mindre kommuner men viktigt att notera är att variationen inom olika bostadsområden i kommuner kan vara betydande (Wallman Lundåsen & Wollebæk 2013).

I det lokala sammanhanget framstår betydelsen av lokalsamhälletillit som viktig både för att civilsamhällesorganisationer ska uppstå och fortleva lokalt men inte minst för invånarnas livskvalitet. Att bo i ett område där man uppfattar att det inte går att lita på grannar eller andra i närområdet kan påverka personers vardagsliv och närmiljö negativt.

Varför varierar lokalsamhälletillit med ojämlikhet och mångfald? Inom forskningen har olika förklaringar förts fram till detta samband. En förklaring rör det som redan nämnts ovan, det vill säga att människor har en inneboende tendens till att föredra att umgås med sådana som liknar dem själva och därför skulle en hög grad av olikhet göra att människor drar sig undan varandra (Alesina & LaFerrara 2002; Putnam 2007). Dock har annan forskning pekat på att olikhet i sig inte behöver leda till mindre tillit utan att ojämlikhet främst påverkar känslan av att inte dela samma livsöde med andra som lever på en annan inkomstnivå och att alla inte har samma möjligheter i livet. Det påverkar i sin tur framtidstro och även tilliten negativt (Uslaner 2002; Rothstein & Uslaner 2005). Studier har också lyft fram att det är segregering och avsaknaden av kontakter och sociala band, snarare än mångfald i sig, som påverkar lokalsamhälletilliten negativt (Uslaner 2012). Områden med hög mångfald är ofta segregerade och präglade av en högre grad av arbetslöshet och social utsatthet.

Civilsamhället skulle sannolikt kunna fylla en viktig funktion för skapandet och upprätthållandet av sociala kontakter, samtidigt som en lägre lokalsamhälletillit antagligen bidrar till ett svagare lokalt involverat civilsamhälle. Inte minst har tidigare studier visat på hur civilsamhället kan bidra till en känsla av ökad politisk egenmakt och därmed möjligen även en ökad optimism och framtidstro.

4.3. Samverkan på det lokala planet mellan det offentliga och civilsamhället
Tidigare forskning om det civila samhällets roll på det lokala planet har ofta utgått från fallstudier av enskilda civilsamhällesorganisationers villkor och utmaningar. Det är därför något vanskligare att kunna dra generella slutsatser utifrån dessa studier. Det finns dock några gemensamma faktorer som går igen i flera olika studier och det finns även lärdomar att dra från studier på nationell nivå. Hur olika civilsamhällesorganisationer väljer att förhålla sig till beslutsfattare kan variera mellan olika organisationer där vissa organisationer väljer täta samarbeten för att uppnå inflytande medan andra undviker att ha samarbete för att kunna ha en friare och mer kritisk inställning till beslutsfattare (Boström 2001). Samarbetet mellan kommun och civilsamhällets organisationer sker ofta på ojämlika villkor dels eftersom kommunen i stort har betydande resurser (både i termer av ekonomi och i termer av personal med yrkesmässig kompetens) medan det civila samhället generellt sett är beroende av personers frivilliga insatser som oftast utförs oavlönat och på fritiden. Dessa ojämlika villkor kan bidra till att skapa frustration bland de engagerade inom civilsamhället (Nilsson 2007; Lindberg 2005; Nilsson & Listerborn 2015). Studier visar även på att tjänstemän inom den kommunala förvaltningen kan komma att bli så kallade grindvakter som avgör vilken form av tillträde till beslutsfattare och bidrag som civilsamhällets organisationer har (Lindberg 2005).

De organisationer inom civilsamhället som har en hög grad av professionalisering är oftast de nationella paraplyorganisationerna vars direkta verksamhet inte finns på den kommunala nivån. De civilsamhällesorganisationer som tillhör en nationell paraplyorganisation eller av egen anställd personal är något mer benägna att vilja kontakta och försöka direkt kontakta och påverka kommunala beslutsfattare (von Essen & Wallman Lundåsen 2015). Vidare visar studier på att de civilsamhällesorganisationer som uppfattar att de har möjlighet att på ett framgångsrikt sätt påverka kommunala beslutsfattare är sådana organisationer som redan har någon form av uppbyggt samarbete med kommunen (von Essen & Wallman Lundåsen 2015).

Typen av verksamheter som involverar människor på det lokala planet är något annorlunda gentemot de organisationer som agerar gentemot beslutsfattare på det lokala

planet. Verksamheter som rör rekreation och fritid och boende har en mer betydelsefull ställning lokalt än nationellt. Även om den största intäktskällan för lokala ideella föreningar är medlemsavgifter är många verksamheter inom civilsamhället beroende av direkt eller indirekt stöd från det offentliga (MUCF 2015). Eftersom stöd till civilsamhället ligger utanför kommunernas obligatoriska uppgifter i lagstiftningen har kommunerna en relativt stor frihet i att utforma eventuella riktlinjer för dessa stöd. En begränsning finns dock i kommunallagen som anger att stöd inte får ges för att gynna enskilda aktörer. Det blir därmed svårt att ge direkta stöd till sammanslutningar som inte bildat en organisation. Tendenser till att stöd till civilsamhället i större utsträckning villkoras exempelvis genom att verksamheten ska ha en viss inriktning eller ingå i vissa projekt har lyfts fram i debatten bland annat även i regeringens proposition *En politik för det civila samhället* (2008). Vidare pekar studier av lokala organisationers villkor på att ju mer ansökningsförfarandet för stöd byråkratiseras desto mer tenderar det att missgynna organisationer som inte har överblick över regelverk och kompetens att formulera en ansökan (Nilsson & Listerborn 2015).

Ett rikt civilsamhälle med många olika organisationer kan också bidra till att skapa en viss konkurrenssituation mellan olika organisationer som konkurrerar om att utnyttja infrastruktur som anläggningar och om direkta bidrag från det offentliga (Aars & Christensen 2013). En ökad konkurrens kan i sin tur leda till att färre får vad de förväntat sig och därmed bidra till missnöje hos organisationerna och en mer kritisk lokal offentlig debatt.

Sammantaget präglas samverkan mellan det offentliga och civilsamhället på det lokala planet av en anpassning av civilsamhället till de villkor och ramar de offentliga ställer samt av de sociala och demografiska faktorer (som exempelvis utbildningsnivå, inkomst, ålder och lokalsamhälletillit) som präglar befolkningen.

5. Policys och åtgärder

Mot bakgrund av ovanstående analys och beskrivning kommer vi så till frågan om vilka strategier, policys och åtgärder som Stockholms stad kan och bör vidta för att möta de utmaningar som polarisering, segregation, ojämlikhet och mångfald utgör för stadens framtida sociala hållbarhet. Våra förslag utgår ifrån fyra slutsatser vi drar från vår egen and andras forskning som vi presenterat den ovan. Den första är att **arbetet** är avgörande för integration och delaktighet. Det andra är att **nätverken** har stor betydelse, inte minst för att skapa ingångar till arbetsmarknaden. Det tredje är att **platser** där möten kan äga rum och nätverk kan formas är av betydande vikt. Den fjärde slutsatsen är att det föreligger ett stort behov av ökad och mycket mer finmaskig lokal **kunskap** om tillit, misstro, delaktighet och utanförskap, specifikt på stadsdelsnivå i Stockholm.

Men innan vi går vidare för att utveckla våra förslag på åtgärder ett par ord om civilsamhällets begränsningar i relation till å ena sidan stat/offentlig sektor och å den andra till marknad/näringsliv. Även om denna texts syfte är att belysa civilsamhällets potential för att stärka social sammanhållning, socialt kapital och delaktighet, tror vi att det är helt avgörande att man analyserar civilsamhället och dess möjliga bidrag i ett bredare perspektiv som ser till inte bara möjligheter utan även begränsningar.

Som vi tidigare visat har forskare varnat för vad de ser som en övertro på civilsamhällets faktiska och potentiella roll för att bygga generell tillit och social sammanhållning. Ett argument är att det snarare är staten och de gemensamma institutionerna som ytterst skapar förtroende och tillit. Detta därför statens institutioner, lagar och myndigheter har som explicit syfte och lagstadgad plikt att omfatta *alla* medborgare medan civilsamhällets organisationer, per definition, är byggda på *frivillighet* med den effekten att de tenderar att bygga på principen ”lika barn leka bäst”. Staten står för allmänintresset; civilsamhället i all dess brokiga mångfald ger ofta uttryck för medborgarnas särintressen. Den offentliga politiken har som mål att skapa enhetlighet – lika spelregler och förutsättningar för alla – medan civilsamhället handlar i positiva termer om pluralism men också, mer negativt, om segregation och isolering i separata subkulturer och inåtvända gemenskaper.

I termer av vår diskussion av tillit och socialt kapital innebär detta att många av civilsamhällets olika föreningar och organisationer tenderar att utgöra grogrund för sammanbindande snarare än överbyggande socialt kapital. Samt att existerande ojämlikheter i samhället återfinns även i civilsamhället, även om ojämlikheterna vad gäller deltagande är mindre i Sverige än i många andra länder. För staten eller i detta fall Stockholms stad betyder det att en policy som går ut på att stödja civilsamhället måste förhålla sig kritiskt till specifika organisationers praktiker i detta hänseende. Detta gäller speciellt om målet är social sammanhållning, integration och överbyggande socialt kapital. Å andra sidan, om målet är att främja en pluralism som bejakar djupa skillnader, en pluralitet av värdegrunder, subnationella gemenskaper och sammanbindande socialt kapital blir frågan mindre känslig.

En andra kritik mot civilsamhällets potential som redskap i integrationens och sammanhållningens tjänst är att förenings- och organisationslivet inte kan ersätta arbetslivet som den primära arenan för inkludering, egenmakt och integration. Vi ska strax utveckla denna tankegång nedan i avsnittet om arbetes position i det svenska samhällskontraktet och dess moraliska och politiska logik. Men låt oss redan här understryka att Sverige är ett marknadssamhälle kännetecknat av att det kan uppvisa såväl en stark stat och stor offentlig sektor som ett vitalt civilsamhälle och ett framgångsrikt näringsliv. Det är samspelet mellan fritt näringsliv, aktiv politik och frivilligt medborgligt engagemang som utgör nyckeln till att förstå varför Sverige har fungerat så väl under lång tid i såväl ekonomiskt, politiskt som socialt hänseende. Men detta samhällskontrakt bygger på tre ben som alla är nödvändiga och som inte kan ersätta varandra. Civilsamhället är viktigt på många sätt men det kan inte ersätta

staten och politikens roll för att stå för allmänintresse och universalism och inte heller näringslivets roll för att skapa förutsättningar för arbete och full sysselsättning, utan vilket inkludering och social sammanhållning i det långa loppet inte är möjligt.

5.1. Arbetet

Arbetets ställning i det svenska samhällskontraktet har länge uppmärksammats av svenska historiker som har visat att värden som skötsamhet, oberoende, jämlikhet och tillit varit tätt förbundna med förvärvsarbete. Idéer om ”arbetslinjen” har en lång historia i Sverige, med rötter i arbetarrörelsens ideal om ”den skötsamme arbetaren” och ännu längre tillbaka i den lutherska arbetsetiken (Ambjörnsson 1988; Berggren och Trägårdh 2006, 2015). Lönearbetet som samhällskontraktets grundbult var länge en oproblematisk självklarhet – fram till början av 1990-talet var full sysselsättning inte ett utopiskt mål utan verklighet i Sverige. Arbetet var vägen in i samhället och var även avgörande socialt som grunden för självrespekt och god ställning. Det är på jobbet man träffar människor, utökar sina nätverk, skapar förutsättningar för att finna nya jobb, att utveckla sig, att skapa vänskaper.

Historiskt har arbetet också varit huvudvägen in i det svenska samhället för invandrare, ett synsätt som även har präglat invandrings- och integrationspolitiken. Logiken har varit enkel och tydlig – arbete först och integration till följd av arbete. Under den gyllene perioden från andra världskrigets slut till oljekrisen 1973 var också behovet av arbetskraft så stort att nyanlända nästan dagen efter att de hade anlänt kunde räkna med att befinna sig på jobbet. Men logiken var och är också brutal. Till dess att invandrare är förvandlade till skötsamma, pålitliga svenska arbetare förblir de främlingar; föremål för segregation och misstänksamhet.

Efter 1973 kom invandringen till Sverige att skifta karaktär. Arbetskraftsinvandringen minskade radikalt och den ökade flykting- och anhöriginvandringen de senaste två decennierna har tillsammans med situationen på den svenska arbetsmarknaden lett till att nyanländas chanser att få arbete har minskat. Detta är speciellt problematiskt i ett individualistiskt land som Sverige där alla vuxna förväntas arbeta och där skattelagstiftning och sociala försäkrings- och pensionssystem också utgår ifrån att alla arbetar. I motsats till många andra länder gäller detta arbetsideal alla vuxna, män som kvinnor. Denna svenska individualism är intimt kopplad till andra grundläggande ideal, som jämställdhet, jämlikhet och oberoende. Grundtanken är enkel: alla är medborgare, alla arbetar, alla betalar skatt, alla förtjänar på detta sätt sina sociala rättigheter och både självrespekt och respekt från andra. Står man å andra sidan utanför arbetet står man även utanför samhället.

Om individerna lönearbetar eller ej är av stor betydelse framstod tydligt i våra data i *Tillitsbarometern* (Trägårdh m.fl. 2013). Arbetslöshet och andra typer av svag ställning i arbetslivet (deltidsarbete, olika former av bidrag och andra arbetsmarknaspolitiska åtgärdsprogram) är kopplade till lägre inkomst och lägre utbildning men också till lägre tillit och sämre tillgång till sociala nätverk – speciellt nätverk där individer med en stark ställning på arbetsmarknaden ingår.

Vår slutsats blir att arbetet, arbetsplatsen och arbetsmarknaden måste stå i centrum även för en politik vars syfte är att mobilisera civilsamhället för att öka det sociala kapitalet och främja social sammanhållning. Det är avgörande att en realistisk syn på vad civilsamhället kan och inte kan åstadkomma genomsyrar alla initiativ. I vår mening finns det en övertro, inte minst bland de som representerar och arbetar inom civilsamhället, vad gäller civilsamhällets potential. Även om man lyckas motverka tendensen att förenings- och organisationslivet selekterar på ett sätt som underminerar målet att skapa överbyggande och inkluderande socialt kapital, så kvarstår problemet att civilsamhället i bästa fall kan utgöra ett komplement till arbetet. Föreningslivet är viktigt på många sätt, men i detta sammanhang bör

vi se det som komplementärt och framför allt viktigt i den mån som det skapar kontaktytor och sociala nätverk som kan förbättra marginaliserade individers möjligheter att komma in på arbetsmarknaden.

Att det är via arbete som människor kan komma in i det svenska samhället på riktigt råder det stor enighet om. Inte minst är arbetet placerat högst upp på integrationsdagordningen i Sverige. På den nuvarande regeringens hemsida finns att läsa att:

Arbete är den främsta vägen in i det svenska samhället. Arbete betyder gemenskap och tillhörighet; makt att forma sitt liv och sin framtid. Regeringens främsta prioritet på området är därför att alla steg i mottagandet av nyanlända invandrare ska syfta till att hitta ett jobb. Fler utrikes födda måste ges förutsättningar att snabbt komma i arbete. (Regeringen 2015)

Att det finns en stor enighet över blockgränserna vad gäller arbetets roll för integrationen är också uppenbart. Sålunda hade den förra (*Allians*)regeringen följande formulering år 2013 i skriften *Urban utveckling – stadsdelar med utbrett utanförskap*:

Sveriges politiska antagande vad gäller integration grundas på att om människan har ett arbete så finns en inkomst som skapar trygghet. Genom denna trygghet anammas det nya språket snabbare, förståelsen för varandra ökar och integrationen till det svenska samhället underlättas. (Regeringen 2013)

Vilka konkreta åtgärder kan Stockholms stad ta till för att motverka den segregation och misstro som följer i kölvattnet av utanförskap kopplad till en svag ställning på arbetsmarknaden? Den mest uppenbara åtgärden vore att satsa stora pengar på att direkt skapa arbetstillfällen, men detta ligger bortom ämnet för denna text. En annan åtgärd som tangerar den första men med en tydligare koppling till civilsamhället vore att satsa på en nytt ”kunskapslyft”, det vill säga att göra en investering i vuxenutbildning i samarbete med det lokala näringslivet och de lokala folkbildningsförbunden och Folkuniversitetet. Genom att skapa ett samarbete som kopplar ihop staden med det lokala näringslivet och folkbildningen skulle man kunna använda stadens resurser på ett fokuserat sätt som utnyttjar näringslivets kunskap om arbetsmarknadens behov med civilsamhällets – folkbildningens – långa och gedigna erfarenhet av att bilda och utbilda vuxna i syfte att öka deras kulturella kapital i form av arbetsmarknadsnära färdigheter och kunskaper.

Ett sådant program skulle kunna kanalisera resurser på ett mer precist och produktivt sätt där civilsamhällets talanger för innovation kombineras med stadens politiska vilja och näringslivets behov. Det första steget vore då att skapa fördjupad kunskap om dels näringslivets behov och dels om civilsamhällets erfarenhet och kunskap vad gäller denna form av instrumentell utbildning. Det andra steget vore sedan att testa modellen i mindre skala, för att sedan i ett tredje steg sätta programmet i staden i sin helhet – eventuellt i samarbete med andra städer och kommuner.

5.2. Nätverk

Det andra förslaget på åtgärder gäller stadens stöd av arbetsmarknadsnära nätverksbyggande. Som vi har betonat ovan så har kungsvägen till kontakt och nätverk historiskt gått via arbetet. Det gällde även nyanlända till landet. Men idag har relationen mellan arbete och integration vänts upp och ner. För 50–60 år sedan kom arbetet först. Nyanlända fick anställning, lärde sig svenska på arbetsplatsen och byggde på och genom arbetsplatsen sociala nätverk och relationer till invånare i lokalsamhällen. Men idag är relationen den omvända: sociala nätverk har blivit den vanligaste vägen till arbete. Vilket innebär att tillgången till nätverk där det ingår just personer som har arbete och goda kontakter med arbetsgivare blir så viktig.

I detta perspektiv ställs förhoppningar att om att civilsamhället åtminstone till del skulle kunna kompensera för eller komplettera arbetet och arbetsplatsen som integrerande institutioner med syfte att förbättra utsatta individernas möjligheter och förutsättningar att

finna fotfäste på arbetsmarknaden. Problemet är, som vi redan poängterat, att såväl föreningar som mer lösliga eller informella nätverk ofta är självselekerande på ett sätt som snarare befäster skillnaderna och avstånden mellan de resursstarka och de resurssvaga. Individer som redan innehar ett produktivt socialt kapital, med de nätverk och den tillit som i sig är en stor fördel på en konkurrensutsatt arbetsmarknad, tenderar att ytterligare stärka sina positioner. De som står utanför arbetsmarknaden behöver inte vara isolerade och ensamma men risken är stor att de nätverk som de ingår i framför allt består av andra individer som befinner sig i en liknande situation (Borevi 2004).

Med andra ord det inte vilka nätverk som helst som är de önskvärda i detta perspektiv, utan målet måste vara att bryta den tendens till segregering som forskare kan visa på. Allt socialt kapital är inte lika värt i detta instrumentella perspektiv; det är inte det absoluta antalet kontakter, vänner eller bekanta som är det avgörande, utan vilka det är som ingår i nätverket och vilken mån de är uppkopplade mot arbetslivet.

Detta innebär i praktiken att stadens åtgärder måste vara noga riktade mot de civilsamhälleorganisationer som faktiskt kan uppvisa att det skapar överbryggande socialt kapital, inte ”bara” sammanbindande socialt kapital. I praktiken innebär det att många, och även stora delar av det svenska civilsamhället inte i första hand bör komma ifråga då de riktar sig mot specifika grupper med redan uttalad identitet och social profil. Detta gäller såväl etniska föreningar som medelklassens idrottsföreningar – stundtals trots deras egna uttalade ambitioner att agera för mångfald och integration.

Vårt förslag är att istället satsa på samarbete med organisationer som explicit har som mål att skapa gränsöverskridande nätverk med syftet att bryta isolering, segregering och utanförskap. Ett konkret exempel är *ÖppnaDörren*, ett initiativ av *Axfoundation*, vars syfte det är att bidra till att ”etablerade och nya svenskar möts”. (*Axfoundation* är en icke vinstdrivande verksamhet grundad av Antonia Ax:son Johnson vars övergripande syfte är att ”skapa förutsättningar för förändring mot ett mer hållbart samhälle”.) *ÖppnaDörrens* mål är att möjliggöra möten människor för att öka ömsesidig förståelse och minska segregation. Organisationen stöder fyra olika initiativ som alla på olika sätt ämnar till att underlätta möten mellan etablerade och nya svenskar.

Ett är *Yrkesdörren* som fokuserar på att skapa nya möten på arbetsmarknaden. Ett andra är det medialt redan välkända *Invitationsdepartementet* som länkar nya och etablerade svenskar via middagsträffar. Ett tredje är *Kompis Sverige* som syftar till att skapa vänskapsband mellan människor från olika bakgrunder. Det fjärde kallas för *Svenska med baby* som sammanför barn och föräldralediga från olika bostadsområden och med ursprung i hela världen. *Yrkesdörren* driver *Axfoundation* själv, de andra tre är fristående.

Verksamheten är ännu sin linda. Enligt egen utsago har de så långt fått in över 230 ansökningar till *Yrkesdörren* och matchat 62 personer för att ”träffas och prata jobb och öppna dörrar för varandra”. Givet att organisationen är nystartad är dessa på sitt sätt imponerande siffror – samtidigt är det blygsamma tal givet de behov som finns.

ÖppnaDörrens ambition är enligt dem själva som följer:

Verksamheterna inom *ÖppnaDörren* fokuserar på den långsiktiga integrationen och riktar sig till personer som kommit en bit i etableringsprocessen (d.v.s. inte till de som är i asylprocess). Det långsiktiga målet är att hjälpa Sverige att bättre ta tillvara på den kompetens som personer med utländsk bakgrund besitter. Metoden är att bredda nätverken mellan etablerade och nya svenskar eftersom 7 av 10 jobb förmedlas genom kontakter.

Att stödja en organisation som *ÖppnaDörren* är, menar vi, både angeläget och problematiskt. Offentlig politik som syftar till att stärka men också påverka civilsamhället har en lång historia i Sverige som på det hela haft en positiv effekt. Samtidigt har det alltid inneburit en styrning där faran med att styra för hårt eller styra fel alltid finns med. Samspelet mellan frivilliga, ibland bångstyriga, ofta innovativa initiativ underifrån, å ena sidan, och

politiker som tenderar till att vilja ”lägga livet tillrätta” in enlighet med sina egna mål, å den andra, är i bästa fall en fråga om en produktiv spänning. Det krävs därför en medvetenhet kring att sådana stöd också kan bädda för konflikt eller förvandla civilsamhälleaktörer till underleverantörer och verkställare av politiska agendor.

För Stockholms stad innebär det att i varje försök att uppnå politiska mål genom att arbeta med civilsamhället blir det av avgörande betydelse att våga viljan att styra mot respekten för den vilja till oberoende som ofta kännetecknar civilsamhället när det är som mest kreativt. Detta sagt menar vi att det vore väl värt ett försök att etablera ett samarbete mellan Stockholms stad och *ÖppnaDörren* i syfte att utveckla och sprida detta initiativ. Enligt Amelie Silfverstolpe, som leder arbetet, skulle Stockholms stad kunna hjälpa till genom att ”länka till *ÖppnaDörren* och *Yrkesdörren* på sidor där det finns information för personer med utländsk bakgrund samt till personer som vill engagera sig för integrationen i Stockholm”. Detta får väl betraktas som en tämligen blygsam ambition och vi skulle snarare tänka oss en mer ambitiös ansats som kopplar upp mot den goda vilja som många människor i Stockholm visat upp under flyktingkrisen under hösten 2015.

En ansats kunde vara att Stockholms stad skapar och medialt uppmärksammar en internetbaserad plattform där *ÖppnaDörren* och liknande initiativ visas upp och ges plats inom ramen för ett bredare program där målet att skapa överbyggande och arbetsmarknadsnära nätverk publiceras och förklaras. Dessa är initiativ som är väl i harmoni med såväl vår samtida internetdrivna kommunikationsteknik som de sociala praktiker som är förknippade med denna teknik. Samtidigt bör målet vara att nå bortom de flyktiga, virtuella möten som kännetecknar denna värld och skapa bryggor till den lokala, fysiska verkligheten i Stockholm och dess mångfald av annorlunda stadsdelar.

Detta åtgärdsförslag gällande nätverksfrämjande är nämligen, i vår mening, kopplad inte bara till den centrala ambitionen att föra utsatta och alienerade individer närmre svenskarna centrala rum – hemmet och arbetsplatsen – utan även till vikten av att skapa andra rum och platser där kontakt och möten kan ske.

5.3. Mötesplatser

Vårt tredje åtgärdsförslag är att stödja skapandet av platser där möten kan äga rum och nätverk formos. I tider där många flyttar till Stockholm både från andra delar av Sverige och också andra delar av världen framstår detta som behövt. Vi föreslår detta mot bakgrund av att svensk kultur närmst är legendarisk för dess tendens till social slutenhet. Eller snarare att den svenska sällskapligheten oftast är handfast organiserad och förankrad i familj och hem, i arbete och arbetsplats, eller i det etablerade föreningslivet. Det är denna slutenhet snarare en främlingsfientlighet knuten till hudfärg, etnicitet eller religion som är huvudproblemet. Svenskar framstår i alla undersökningar som närmst exemplariskt toleranta och öppna. Problemet är avståndet som finns mellan abstrakt öppenhet och tolerans, å ena sidan. och konkret, alldaglig öppenhet och spontan sällskaplighet, å den andra. Denna slutenhet drabbar egentligen alla, men speciellt de som kommer till Sverige som vuxna och utan etablerade nätverk via familj, vänner och arbete.

Återigen är det arbetsplatsen som har varit och förblir det primära rummet vid sidan av familjen, men vi menar att det även i civilsamhällets regi – i samarbete med Stockholms stad – går att skapa platser där individer kan mötas och inte minst de som står utanför de produktiva nätverken direkt uppkopplade mot arbetslivet kan träffa och skapa relationer till de som är står närmre och som kan öppna stängda dörrar.

I detta perspektiv är det främst de organisationer som explicit är platsknutna som vi tänker på. Behovet att skapa nya sociala gemenskaper kan vara som störst i områden som präglas av stor inflyttning. Det pågår redan nu lokala initiativ som leds av till exempel urbana

hembygdsföreningar samt bostads- och hyresgästföreningar för att utveckla och modernisera verksamheter som öppnar upp och erbjuder platser för möten, kontakter och nätverksskapande. Dessa försök bör kartläggas och granskas systematiskt för att sedan i en andra fas stödjas och utvecklas i den mån de visar sig vara effektiva.

I detta sammanhang kan nämnas att bostadsrättsföreningar tillsammans med hyresgästföreningar utgör en betydande del av civilsamhället i urbana miljöer som Stockholms stad. De är dessutom ofta resursstarka föreningar som emellertid ofta bara på blygsam nivå använder detta kapital för att utveckla verksamheter som till fullo utnyttjar den potential som finns. Många bostadsrättsföreningar hänger sig i huvudsak åt att förhandla lån och kontrakt med olika leverantörer av tjänster samt att sköta underhållet av sina fastigheter. Fokus ligger på kvadratmeterpriset. Men det finns undantag, föreningar som också satsar tid och pengar på att göra sin lokalmiljö tillgänglig och inbjudande, som etablerar årliga sociala ritualer som oktoberfester, jul och nyårsfirande, vårfester, och återkommande loppmarknader, med mera. I vissa fall pågår ambitiösa experiment med ”urban gardening” och sociala aktiviteter som är ämnade att föra samma barn och äldre kring olika intressen och hobbyer.

I nuläget sker dessa initiativ i isolering utan större kontakt mellan föreningar. Stockholms stad skulle kunna dra nytta och uppmuntra sådana initiativ genom att skapa en resurs- och kunskapsbank samt genom att arrangera årliga sammankomster där olika föreningar kan träffas och låta sig inspireras av varandras erfarenheter.

Vidare skulle staden kunna koppla ihop bostadsrättsföreningar med hyresgästföreningar och urbana hembygdsföreningar med målet att skapa bryggor mellan olika stadsdelar som har olika förutsättningar. Stockholm är i dag en stad kännetecknad av segregation. Då det sätts på vilket stockholmare är organiserade i termer av rum och plats vore det logiska sättet att skapa möten över stadsdelsgränserna att experimentera med återkommande aktiviteter som utgör möjligheter att träffas. Det handlar om motsvarigheter till ”vän-städer” (där städer i olika länder skapar en långsiktig relation) på stadsdelsnivå, där man träffas regelbundet för att utbyta information med också leka. Varför inte skapa en motsvarighet till korpiddrott där olika hyresgäst- och bostadsrättsföreningar möts.

En möjlig samarbetspartner för Stockholms stad är de svenska hembyggsföreningarna som är mitt uppe i ett förnyelse- och utvecklingsarbete med målet att modernisera och urbanisera. De ser som sin nya roll just att skapa mötesplatser där redan etablerade bosättare kan träffa nyinflyttade – och vice versa. Ett litet exempel är samarbetet i Värnamo mellan kommunen, kulturhuset Vandalorum och den lokala hembygdsföreningen kring projektet *Rutan* vars syfte är att etablera tanken på en plats – *Rutan* – som fysiskt existerar på stadstorget men även som ett koncept på Vandalorum där tillit råder, en frizon där olika människor kan mötas utan att riskera att utsättas för misstro.

Vi menar att Stockholms stad bör leda ett arbete både vad gäller att främja nätverksbyggande och utvecklandet av rum, och platser i det lokala där oväntade och tillitsskapande möten kan äga rum som tjänar mål som delaktighet, överbryggande socialt kapital och social sammanhållning. Naturliga samarbetspartner vore då bostadsrätts- och hyresgästföreningar samt de urbana hembygdsföreningarna. Fördelarna med dessa typer av civilsamhälleorganisationer är att de är kopplade till plats och rum, inte till aktiviteter (idrott, kultur) partikulära identiteter (etniska föreningar, religiösa samfund) eller andra gemenskapsideal som tenderar att vara mer sammanbindande är överbryggande.

5.4. Kunskap

Det fjärde är behovet av ökad och fördjupat kunskap kring tillit, delaktighet och social sammanhållning, speciellt på lokal nivå, i detta fall Stockholm med dess många väldigt olika stadsdelar och bostadsområden. Inom ramen för vår egen *Tillitsbarometer* har det blivit uppenbart inte bara att tillit varierar från lokalsamhälle till lokalsamhälle utan även många andra viktiga variabler som ojämlikhet, mångfald, kontakt med grannar, platser där möten kan ske, och den politik som drivs på kommunal och stadsnivå (Trägårdh m.fl. 2013). Liknande resultat finns i de lokalstudier som Stockholms stad hänvisar till gällande tilliten till andra människor i bostadsområdet, upplevd trygghet och förtroendet för stadsdelsförvaltningen. Låg lokalsamhälletillit och bristande trygghet riskerar att kringgärda grupperns frihet och tillgång till den lokala platsen, inte minst rör detta barns, kvinnors och äldres vardag. En hög lokalsamhälletillit innebär sannolikt även besparingar i termer av minskade kostnader för exempelvis övervakning och minskat behov av offentliga åtgärder för att lösa lokala problem. Bristande lokalsamhälletillit gör det däremot svårare att få människor att samarbeta för att lösa lokala problem och bidrar också till att försvåra samarbeten med det offentliga.

I vår mening måste våra förslag på åtgärder med avseende på arbete, nätverk och mötesplatser kombineras med att en ökad, fördjupad, och mer finmaskig kunskap om den sociala sammanhållningen och delaktigheten på lokal nivå i Stockholm. Denna måste i sin tur vara kopplad till de andra faktorer som vi belyst: hur ser civilsamhället ut på lokal nivå? Hur ser det sociala kapitalet i form av medborgerligt engagemang ut – såväl det formella som det informella? Vilka möjligheter existerar för möten inom civilsamhällets regi där kontakt kan uppstå och nätverk kan föras? I vilken mån handlar det då om överbryggande socialt kapital kontra ett mer inåtriktat, sammanbindande. Hur ser förtroendet ut för stadens offentliga institutioner, dess myndigheter och politiker? Avgörande här är att denna kunskap blir tillräckligt finmaskig så att vi kan se variation på lokal nivå och undersöka i vilken mån denna har samband med andra faktorer.

Vårt specifika förslag är att upprepa en reviderad version av vår tillitsstudie – *Tillitsbarometern* - på lokal nivå i Stockholm i ett samarbete mellan Ersta Sköndal högskola och Stockholms stad. Denna undersökning kan och bör sedan upprepas regelbundet dels för att fånga förändringar över tid och dels för att ge ett bättre beslutsunderlag för vilka typer av förändringar, exempelvis i form av offentliga åtgärder, som påverkar tilliten och den sociala sammanhållningen. Med upprepningar av studier över tid går det att hantera frågor som rör vilken typ av förändring som kommer först. Individernas svar ställs i relation till offentlig statistik som rör bostadsområdena och med hjälp av bland annat statistisk flernivåanalys går det att beräkna betydelsen av områdesegenskaper för individers tillit och andra relevanta värderingar.

6. Referenser

- Aars, J., & Christensen, D. A. (2013). The impact of local associational life on citizens' attitudes towards local government. *Policy & Politics*, 41(3), 371-387.
- Abdelzadeh, A. (2015). Den missnöjda demokraten: Ungas politiska missnöje och engagemang i en tid av förändring. I SOU 2015:96, *Låt fler forma demokratin!*, s. 607-651.
- Adman, P., & Strömblad, P. (2015). Political Trust as Modest Expectations. *Nordic Journal of Migration Research*, 5(3), 107-116.
- Ahrne, G. & Papakostas, A. (2006). Kollektivt handlande i rörelser och organisationer. I Wettergren, Å. & Jamison, A. (red). *Sociala rörelser: Politik och kultur*. Lund: Studentlitteratur.
- Alesina, A., & La Ferrara, E. (2002). Who trusts others?. *Journal of public economics*, 85(2), 207-234.
- Ambjörnsson, R. (1988). *Den skötsamme arbetaren: idéer och ideal i ett norrländskt sågverksamhälle*. Stockholm: Carlssons.
- Aytar, O. (2007). *Mångfaldens organisering: om integration, organisationer och interetniska relationer i Sverige*. Stockholm: Acta universitatis Stockholmiensis, Stockholm studies in sociology 27.
- Berggren, H. & Trägårdh, L. (2006/2015). *Är svensken människa: gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*. Stockholm: Norstedts.
- Berman, S. (1997). Civil society and the collapse of the Weimar Republic. *World politics*, 49(03), 401-429.
- Beyers, J., Eising, R. & Maloney, W. (2008). Researching interest group politics in Europe and elsewhere: much we study, little we know?. *Western European Politics*, 31(6), 1103-1128.
- Blomdahl, U., Elofsson, S., Åkesson, M. & Lengheden, L. (2014). *Segrar föreningslivet? Ung livsstil nr 15*, Stockholm: Stockholms stad.
- Borevi, K. (2004). Den svenska diskursen om staten, integrationen och näringslivet. I Bengtsson, B. (red.), Ds. 2004:49. *Föreningsliv, makt och integration*. Stockholm: Fritzes.
- Brännström, L. (2006). *Phantom of the neighbourhood: longitudinal studies on area-based conditions and individual outcomes*. Stockholm: Acta universitatis Stockholmiensis.
- Bäck, H., Teorell, J., & Westholm, A. (2011). Explaining modes of participation: A dynamic test of alternative rational choice models. *Scandinavian Political Studies*, 34(1), 74-97.
- Christensen, H. S. (2011). Political activities on the Internet: Slacktivism or political participation by other means?. *First Monday*, 16(2).
- Dahlstedt, M. (2004). Förorten nerifrån-och-upp?. *Nyliberal styrning i ett etniskt polariserat storlandskap*. Tillgänglig på http://www.folkrorelser.org/rorelsenatverket/uppsatser/Magnus_D.pdf
- van Deth, J. W., & Zmerli, S. (2010). Introduction: civiness, equality, and democracy—a “dark side” of social capital?. *American Behavioral Scientist*, 53(5), 631-639.
- Emami, A. (2004). Internationaliserade relationer, fria organisationer – om sverigeiraniers föreningsliv. I Bengtsson, B. (red). *Föreningsliv, makt och integration*. Rapport från integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram.
- von Essen, J.; Jegermalm, M. & Svedberg, L. (2015). *Folk i rörelse. Medborgerligt engagemang i Sverige 1992–2014*. Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
- von Essen, J. & Wallman Lundåsen, S. (2015). Medborgerligt engagemang: klassresa eller klasslyfta?. I SOU 2015:96, *Låt fler forma demokratin!*, s. 357-407.

- Gamm, G., & Putnam, R. D. (1999). The growth of voluntary associations in America, 1840–1940. *Journal of Interdisciplinary History*, 29(4), 511-557.
- Granovetter, M. S. (1973). The strength of weak ties. *American journal of sociology*, 1360-1380.
- Grassman, J., & Svedberg, L. (2007). Civic participation in a Scandinavian welfare state: Patterns in contemporary Sweden. *State and civil society in northern Europe: The Swedish model reconsidered*, 3, 126.
- Hooghe, M (2001) “Not for our kind of people”: the sour grapes phenomenon as a causal mechanism for political passivity, I Dekker, P and Uslander, E (red), *Social Capital and Participation in Everyday Life*, London and New York: Routledge/ECPR Studies in European Political Studies.
- Kings, L. (2013). *Förening med förhinder: utlandsfödda i det civila samhället*. Stockholm: Fores.
- Kitschelt, H. P. (1986). Political opportunity structures and political protest: Anti-nuclear movements in four democracies. *British journal of political science*, 16(01), 57-85.
- Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm. (2015). *Skillnadernas Stockholm*. Stockholm: Stockholms stad.
- Kumlin, S., & Rothstein, B. (2005). Making and breaking social capital the impact of welfare-state institutions. *Comparative political studies*, 38(4), 339-365.
- Lindberg, E. (2005). *Vad kan medborgarna göra?: fyra fallstudier av samarbetsformer för frivilliga insatser i äldreomsorg och våghållning*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Lundberg, E. (2015). Det postkorporativa deltagandet. I SOU 2015:96, *Låt fler forma demokratin!*, s.293-355.
- Lundkvist, S. (1977). *Folkrörelserna i det svenska samhället 1850-1920*. Stockholm: Sober.
- Lundåsen, S. (2010). *Demokratiskola eller hälsoprojekt?: Forskning om föreningsliv, socialt kapital och inflytande*. Stockholm: Sektor 3.
- McPherson, M., Smith-Lovin, L., & Cook, J. M. (2001). Birds of a feather: Homophily in social networks. *Annual review of sociology*, 415-444.
- van der Meer, T. W., te Grotenhuis, M., & Scheepers, P. L. (2009). Three types of voluntary associations in comparative perspective: The importance of studying associational involvement through a typology of associations in 21 European countries. *Journal of Civil Society*, 5(3), 227-241.
- MUCF (2015). *Villkor för ideella föreningar och trossamfund*. Stockholm: MUCF.
- Myrberg, G. (2007). *Medlemmar och medborgare: Föreningsdeltagande och politiskt engagemang i det etnifierade samhället*. Uppsala: Acta universitatis upsaliensis.
- Nilsson, T. (2005). *Till vilken nytta? Om det lokala politiska deltagandets karaktär, komplexitet och konsekvenser*. Lund: (Vol. 139). Lund University.
- Nilsson, A. & Listerborn, C. (2015). Lokala föreningar och demokrati i social utsatta bostadsområden. I SOU 2015:96, *Låt fler forma demokratin!*, s. 409-465.
- Pettigrew, T. F., Tropp, L. R., Wagner, U., & Christ, O. (2011). Recent advances in intergroup contact theory. *International Journal of Intercultural Relations*, 35(3), 271-280.
- Putnam, R. D. (1993). *Making Democracy Work*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, R. D. (2007). E pluribus unum: Diversity and community in the twenty-first century the 2006 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian political studies*, 30(2), 137-174.
- Putnam, R. D. (2015). *Our Kids*. New York: Simon & Schuster.
- Rothstein, B. (2003). Sociala fällor och tillitens problem. Stockholm: SNS förlag.
- Rothstein, B., & Trägårdh, L. (2007). The state and civil society in historical perspective: The Swedish case. *State and Civil Society in Northern Europe. The Swedish Model Reconsidered*, 229-253.

- Rothstein, B., & Uslaner, E. M. (2005). All for all: Equality, corruption, and social trust. *World politics*, 58(01), 41-72.
- Salamon, L. M., & Anheier, H. K. (1998). Social origins of civil society: Explaining the nonprofit sector cross-nationally. *Voluntas: International journal of voluntary and nonprofit organizations*, 9(3), 213-248.
- Sampson, R. J., Raudenbush, S. W., & Earls, F. (1998). *Neighborhood Collective Efficacy--: Does it Help Reduce Violence?*. US Department of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice.
- SCB (2011). Det civila samhället – ett regeringsuppdrag med undersökningar från Statistiska Centralbyrån. Örebro: SCB.
- Schlozman, K. L., Verba, S. & Brady, H. E. (2012). *The unheavenly chorus: Unequal political voice and the broken promise of American democracy*. Princeton: Princeton University Press.
- Schofer, E., & Fourcade-Gourinchas, M. (2001). The structural contexts of civic engagement: Voluntary association membership in comparative perspective. *American Sociological Review*, 806-828.
- Schofer, E., & Longhofer, W. (2011). The Structural Sources of Association. *American Journal of Sociology*, 117(2), 539-585.
- von Schoultz, Å. (2015). Nordic Research on Political Behaviour. *Scandinavian Political Studies*, 38, 342–368.
- Socialstyrelsen.(2008). Integrationsarbete i civilsamhället: Unga och äldre i blickfånget. Stockholm: Socialstyrelsen, Rapport 2008-123-10.
- Strömblad, P. (2003). *Politik på stadens skuggsida*. Uppsala: Acta universitatis Upsaliensis.
- Strömblad, P., & Adman, P. (2010). Political integration through ethnic or nonethnic voluntary associations?. *Political Research Quarterly*, 63(4), 721-730.
- Tranvik, T., & Selle, P. (2005). State and citizens in Norway: Organisational society and state–municipal relations. *Western European Politics*, 28(4), 852-871.
- Trägårdh, L. (2013). Civilsamhället och statsindividualismen. I Lars Trägårdh, Per Selle, Lars Skov Henriksen och Hanna Hallin (red), *Civilsamhället klämt mellan stat och kapital*. Stockholm; SNS.
- Trägårdh, L., Wallman Lundåsen, S., Wollebæk, D., & Svedberg, L. (2013). *Den svala svenska tilliten: Förutsättningar och utmaningar*. Stockholm: SNS förlag.
- Trägårdh, L & Vamstad, J (2009). *Att ge eller att beskattas*. Stockholm: Sektor3.
- Uslaner, E. M. (2002). *The moral foundations of trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Uslaner, E. M. (2012). *Segregation and Mistrust: Diversity, Isolation, and Social Cohesion*. New York: Cambridge University Press.
- Verba, S., Schlozman, K. L., & Brady, H. E. (1995). *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Vogel, J., Amnå, E., Munck, I. & Häll, L. (2003). *Föreningslivet i Sverige: välfärd, socialt kapital, demokratiskola*. Rapport nr. 98. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Wallman Lundåsen, S., & Wollebæk, D. (2013). Diversity and community trust in Swedish local communities. *Journal of Elections, Public Opinion & Parties*, 23(3), 299-321.
- Wallman Lundåsen, S. (2014). Voluntary Associations Within the Local Political Context: How Characteristics of the Organizations and the Local Governments Influence Perceptions of Success. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 25(4), 1041-1061.
- Wallman Lundåsen, S. (2015). Civil Society and Political Participation: What Type of Political Participation is Influenced by Community Level Involvement in Civil Society?. *Swiss Political Science Review*. 21(1), 140-157.

- Wettergren, Å. & Jamison, A. (2006). Rörelseforskningens historia och perspektiv. I Wettergren, Å. & Jamison, A. (red). *Sociala rörelser: Politik och kultur*. Lund: Studentlitteratur.
- Wijkström, F. & Lundström, T. (2002). *Den ideella sektorn: Organisationerna i det civila samhället*. Stockholm: Sober Förlag.
- Wollebæk, D. (2009). Survival in local voluntary associations. *Nonprofit Management and Leadership*, 19(3), 267-284.
- Wollebæk, D. & Segard, S.B. (2011). *Sosial kapital i Norge*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Wollebæk, D., & Selle, P. (2002). Does participation in voluntary associations contribute to social capital? The impact of intensity, scope, and type. *Nonprofit and voluntary sector quarterly*, 31(1), 32-61.
- Wollebæk, D., Lundåsen, S. W., & Trägårdh, L. (2012). Three forms of interpersonal trust: evidence from Swedish municipalities. *Scandinavian Political Studies*, 35(4), 319-346.
- Öberg, P., Svensson, T., Christiansen, P. M., Nørgaard, A. S., Rommetvedt, H., & Thesen, G. (2011). Disrupted exchange and declining corporatism: Government authority and interest group capability in Scandinavia. *Government and Opposition*, 46(3), 365-391.